

Серія "Сумщина в іменах"
започаткована у 2002 р.

Анатолій Семенюта

СОНЦЕМ ПОВНІЙ

ББК 84. (4Укр-4Сум)6
С-30

Редакційна колегія:

Охріменко М. А. — головний редактор,

Беспала В. І., Зеленська В. Є., П'ятаченко Ю. В.

Рукопис поетичної книги “Сонцем повний” Анатолієм Семенютою був підготовлений до друку ще в 1964 році. До неї увійшла лірика майже двох десятиліть творчості митця. Не з вини автора шлях до читача цій збірці на роки і роки був перекритий містечковими малоросами. “Сонцем повний” виходить у світ з нагоди 75-річчя з дня народження письменника. У ній уперше повністю в авторській редакції, зі збереженням стилю і мови поета, подається лірика 50-60 років ХХ століття. До збірки також увійшли малознані сучасникам вірші і поеми А. Семенюти доби шістдесятництва. Книга ілюстрована світлинами із сімейних альбомів родини Семенют. Для широкого кола читачів — шанувальників високої поезії.

Книга видана за сприяння Сумської обласної громадської організації “Центр соціально-гуманітарного розвитку “Рідний край”.

Семенюта А. М. Сонцем повний. Збірка поезій. — Київ:
С-30 Видавничий дім “Фолігрант”, 2012. — 192 с., іл.

ISBN 978-966-96867-2-5

ББК 84. (4Укр-4Сум)6
СОГО “ЦСР “Рідний край”, 2012

*До 340-річчя заснування
Великої Чернеччини –
малої батьківщини сотень
слобожанських родів – та у вінок
пошани талановитого поета
Анатолія Миколайовича Семенюти
з нагоди 75-річчя від дня його
народження від вдячних земляків*

Юрій Царик,
член Національної спілки журналістів України, письменник,
лауреат міжнародної премії ім. М. Хвильового

Сонцелюб між днями лютими

Для покоління юного було це, звичайно, як отой обрій. Пройдеш якусь дрібну децицію Землі — і хоч торкайся його руками.

Моє повоєнне дитинство, —
Ми поруч, он там, де обрій,
Здолати б ті кроки, як долю,
Крізь спалених душ попелища.

А попелища спалених душ — це життєва дорога, що проходить крізь серце і пам'ять мого покоління, яке сьогодні називають діти війни. Толя Семенюта — один із нас. Обжаханий голодом, холодом і всіма незчисленними нападами на худі тіла і святі дитячі душі тої далекої-близької війни.

Її пекельні іскри не вгасають у залишених поетом віршах. Його поезія — відбиток часу, у якому він жив. А час той був невблаганно жорстоким. Державою правив тоталітарний режим. Для юних пояснюю: це коли ти не можеш сказати те, що думаєш. Інакше будеш покараний — від виключення зі школи до тюрми (для дорослих).

Усі мислячі люди були під державним наглядом, страх перетворював їх на слухняних рабів. Але ж відомо, що думку не можна вбити чи заґратити. Молоді завжди, навіть і в наступальній темряві, прагли світлих ідеалів.

Толя Семенюта — то перш за все моя молодість, ми були студентами філфаку Сумського державного педагогічного інституту ім. А. С. Макаренка. Він випереджав мене на два курси. Був синьоокий, світловолосий, спортивної статури. Мав треноване, влітку аж надто засмагле тіло. А взимку ходив без шапки, любив лижі, футбол, плавання. Та найдужче, усіма кінчиками своїх напружених нервів, любив життя. Він освідчувався йому в коханні — травинці, квітці, річці, полю, небу. І досі чую його тихий, грудний, енергійний голос:

Кожен день стрічаю жадібно,
відчинивши серце навстіж,
і дзвеню, неначе жайворонок,
захлинаючись від щастя.
Люди, чуєте?
Дивіться,
як вирує сонця повінь..
Я і сам уже по вінця
золотого сонця повен!

Він показував мені рукопис своєї першої омріяної книжки, яку так і назвав — “Сонцем повний”. Ми, друзі Анатолія, любили його вірші. І він був у ті роки серед нас перший поет. Інколи іронізували: мовляв, начувайся, віршотворцю, — у тебе так багато сонця, що ти можеш у ньому згоріти або збожеволіти. Він слухав, усміхався і продовжував у тому ж дусі. Така вже була в нього душа — наскрізь осонцена. Красень-спортсмен із вразливим серцем дитини.

Тоді я був холостяком і мешкав у однокімнатній квартирі на вулиці Комсомольській, 50. Там з 1960 до січня 1966 року збиралися мої друзі-однодумці і за мисленням, і за спільними захопленнями літературою, мистецтвом, журналістикою. Це випускники факультету журналістики Львівського університету: знаний поет і журналіст Микола Данько, ерудит, краєзнавець, відповідальний секретар Сумської районної газети “Вперед” Геннадій Петров. Випускники Сумдержпеду — популярний тоді поет Анатолій Семенюта і його колишній однокурсник, журналіст Віктор Баранкін.

**Пам’яті Анатолія Семенюти,
Миколи Данька, Геннадія Петрова,
Віктора Баранкіна**

1965 р.

Оаза десять метрів. Свіжий вітер.
Ми спрагли правди. Джерело — слова.
Читаємо серед сахари вірші,
Вони не мають права на права.
Піски сипучі поглинають душі,
Народ в пустелі, як верблюди, мовчить,
Між обр’яями зниклими — задуха,
А ми в оазі зупиняєм мить
Свободи слова, за яке гратують
Або стрічають снігом Колими,
Озон оазний нас не порятує
Ні від суми і навіть від тюрми.
Зникає небо — нависа держава
І чавить совість, справедливість, честь,
Хто не німіє, тим мечем іржавим

Їх неслухняні голови січе.
Та зеленіє посеред пустині
Оаза — наш таємний дивосвіт,
І в ньому — Боже милий — і понині
Ви всі талановиті і живі !..

Юрій Царик
(вул. Комсомольська, буд. 50, м. Суми)

Ми були обережними, бо знали і про політичний прес, і про комуністичні жорна. Україна для нас була не просто радянською республікою, а й рідною, осмисленою землею наших предків. Хоча про це поза квартирою голосно не говорили. Усі ми, вибачте за офіціоз, були свідомими українцями, патріотами. І тому так захоплено й тривожно слухали, коли Толя Семенюта читав свою “Баладу про вусатого бога”, диктатора Сталіна — він з портрета дивився на голодних дітей, які у сорок сьомому році, узявши торбинки в руки, бігли на дальні луки по кінський щавель, “щоб на вечерю — коржів по жмені”...

Або наскільки тоді, у підкомуністичному 1964 році, сміливо і страшно звучав Семенютин вірш “Україні”!

Під турецькими ятаганами,
під шляхетськими нагаями.
Як тебе ті поганці гнали,
як свої тебе поганяли!
Кажуть — це у віків на совісті,
але пам’ять — немов спориш..
Моя земле, гірка і сонячна,
ти навіщо мені болиш?..

І ось за ту любов до української землі, за тихе, некрикливе інакомислення всі ми, звичайно, потрапили під ковпак тоталітарної держави, точніше її спецслужб, особливо я (бо збиралися ж на моїй квартирі) і Толя Семенюта, який друкував, як на той час, “крамольні” вірші, передусім за допомогою енергійного Геннадія Петрова. Звичайно — у газеті “Вперед”, яку ми люб’язно називали “Аванті”. Вважаю за подвиг, що на її сторінках побачила світ поема Анатолія Семенюти “Українська рапсодія”, присвячена 100-річчю від дня народження нашого знаменитого земляка — поета Павла Грабовського. Хіба це не загроза тоталітарному режиму?

Висить сокирою корона,
а тут ще повзають свої..
Забули матір, рідну мову,
жбурнули совість на сміття
і одягаються в обнову —
архіїудине дрантя.

Поему скрізь відмовилися друкувати. У Києві — теж. А “дисидент” Г. Петров надрукував її у квітні 1965 року в газеті райкому компартії.

Хіба не так, як засланий у Сибір Павло Грабовський, думали гнані інтелігенти-дисиденти в 60-х?

О царська милість —
на краєчку світу
свою любов носити
в кайданах.

Держава, КДБ не могли простити такої святої любові Анатолію Семенюті. Щоб традиційно приховати політичне звинувачення, замилити очі рабськи слухняним громадянам, у січні 1966 року держпресмашина підлаштувала фантастично-провокаційну статтю й засудила поета на вісім місяців ув'язнення. Звичайно, хотілося б загратити надовше. Але не було за що зачепитися, “діло” й так було висмоктане з правонечистого пальця.

Коли Анатолій вийшов на так звану волю, ніякої волі він не відчув. В об'їзди роботи в рідній Великочернечинській школі, яку він, до речі, закінчив із золотою медаллю і де працював усі роки до того нахабного, відмовили. Анатолію довелося пережити жахи, приниження людської гідності. І навіть не через те, що був і поштарем, і на різних колгоспних роботах.

Страшніше, маючи делікатну, витончену душу поета, відчувати на собі прес держави й недоброзичливі погляди деяких односельців, які мислили примітивно просто, мовляв, якби не було за що — не посадили б. Та вибачимо тим людям. Вони в тому гріхові не винні. Їхні душі віддавна були розчавлені генетичним страхом. Слава Богу, час розставив, банально кажучи, усе на свої місця. Щкода, що пізно. Нервові стреси викликали в молодого Анатолія діабет. І через певний збіг обставин, у тому числі й медичний недогляд, — він раптово помер, тижня не доживши до 41-го року.

Господи, думаю я, безжалю і несправедливо склалася його доля: війна, голод 47-го року, сталінщина, подальше переслідування світської думки, чесного

слова. Народився в місяці лютому 1937 року й помер у лютому 1978 року . Сонцелюб між днями лютими.

Біжать дні, відходять роки.

Талановитий поет — лірично-задумливий, по-громадянськи гнівний, закоханий у кожную мить швидкоплинного життя — Анатолій Семенюта залишається в часі, який хоч і минає, але не зникає.

Його вірші, щирі, як сповідь, і сьогодні з нами. 2005 року, аж через 26 років по смерті поета, вийшла перша його збірка “Борг” (упорядник Павло Скорик).

Це друга книжка нашого незабутнього земляка. Вона своєрідна тим, що максимально першоджерельна. У ній практично немає редакторського втручання у вірші. Вони взяті з тих “зошитів”, у які Анатолій Семенюта записував їх своїм дрібним каліграфічним почерком.

*ЗБІРКА
"СОНЦЕМ ПОВНИЙ"*

Двадцятий вік

Не кранами,
не квітами й берізками,
не зорями, що нам малює вечір, —
гарматами,
полками,
обелісками

двадцятий вік згина планеті плечі.
Ми ті ж троянди, наче кров, червоні,
що сонячні світанки оросили,
кладем з усмішкою Гагаріну¹ в долоні,
з сльозами — на долоні Хіросіми²...
О вік двадцятий, протиріч суцвіття!
Куди лежить твоя важка дорога?
Тебе минулі повили століття,
ти — завтрашніх надія і тривога.

Ти їм потрібний — радість, а не радій,
дитячі усмішки, а не воєнні марші,
не атомні гриби,

а семицвіття райдуг,
не Ізерлі³, а космонавт на Марсі⁴.

Не зрадь, двадцятий,
їхню віру світлу
і чашу терезів не переваж

безглуздям,
нехай в добро несе твою орбіту,
мир — колоскам, материкам і людям!
Щоб через всі материки і океани,
забувши назавжди про братовбивчий
стронцій⁵,

ішли землею крани,
крани,

крани —
єдина сталь, націлена на сонце!

Творчість

П. Тичині

Тугий,
невиспіваний,
білозубий,
веселку в руки взяв, неначе арфу,
і сонцетканно пісню простелив.

Упала ніч навколішки, і цвіль
востаннє хлинула під свіжим
вітром,
і виросла над велетенським
світом

мелодія —
проста, як хліб і сіль.

Джерельно, чисто —
мов дівочі губи,
бентежно, терпко —
наче полини...

Ні, то не арфи ніжно повели —
то пробують себе громові труби.

Там, далі — океан! Стихій ревіння!
Там чортів вітер
свище в два крила,
корчує — викорчовує з корінням
планети нечисть з болячками зла!

Тугий,
невиспіваний,
білозубий,
веселку в руки взяв, неначе арфу,
і сонцетканно пісню простелив.

Балада про доброю бога

У сорок сьомім, у сорок сьомім,
по вінця повнім сухого сонця,
він був, як диво,
він був, як радість, —
окраєць хліба,
черствий окраєць.
Хліб — сльози неньки,
хліб — сни дитинства...

А бог із рамки на нас дивився,
крізь срібні вуса бог посміхався,
дивився наскрізь — і прислухався.

А ми, хлоп'ята, чуби вівсяні,
щодня вставали ще до світання
та й бігли, взявши торбину в руки,
по кінський
щавель
аж ген на луки,
щоб на вечерю — коржів по жмені,
з щавлю й картоплі,
пісних,
зелених.

Снігурі

Снігурі,
снігурі..
На гілках, запорошених снігом,
над морозяним пересміхом,
над землею, що снить вітрами,
коли в квітень проллються трави,
наче вранішнє грайво зорі,
снігурі,
снігурі..

Задаваки червоногруді,
що вам мерзлі сади, ліси?
Хай розхристано свищуть грудні,
хай скрипуче беруть баци —
метушня ваша волохата
дзвонить
завтрашньо біля хати!

А один, розбишака сірий,
прямо в шибку до мене цілить,
цілить дзьобиком,
цілить крилами
так червоно і так настирливо!

В мене строфи лежать непочаті,
в мене в строфах — журби і печалі!..
Залишаю я їх, сміюся,
на свого снігура дивлюся.

Зараз я відчиню вікно
в день, що в вічі іскрить снігами,
хай до мене по саме дно
виліє день свій пташиний гамір —
там на вітах, заплутаних снігом,
над морозяним пересміхом,
над землею, що снить весняно
вруном,
 райдугами,
 солов'ями,
мов червоні бризки зорі,
снігурі,
снігурі!

*с. Битиця. 1941 р.
Анатолій з матір'ю –
Поліною Марківною*

Матері

Цвіте терен, цвіте терен,
у лісі — прилісі колючий терен..
А там за лісом,
а там за темним,
за дубиною,
травною, терном
лягає сонце, лягає спати..

Обніми, мати,
поцілуй, мати,
давай попрощаємось не сльозою —
усмішкою теплою і ясною.
Не суши, мати, серця в тривозі, —
побажай, мати, щастя в дорозі.

Коли ж спитають, де син блукає,
на світі білім чого шукає,
ти добрим людям, мати, всміхнися:
ой там за лісом, густим та темним,
за дубиною,
травною, терном
лягає сонце, лягає спати..
Мій син те сонце пішов шукати!

1940 р.

1947 р.

с. Битиця. 1948 р. Анатолій у колі родини

Ровеснику

Життя — це книга, у народі кажуть,
живеш, а дні — неначе сторінки:
в ній все запишуть тижні і роки...

На це, мій друже, треба зважить
і жити так,
щоб там,
через століття,
нащадок нашу книгу прочитав,
позаздрив би
і нам за дні прожиті
спасибі щире від душі сказав.

Спогад

— Жару б, синку...
Протопити треба...
Кухоль в руки, вийду на поріг:
у сусідів дим рожевий в небо
в'ється з димарів,
іскриться сніг...

I — бігцем у хвіртку до сусідки,
стукну в двері, в хату увійду:
— Здрастуйте!
Позичте жару, тітко,
донесу, не бійтесь, не впаду!..

I, неначе скарб якийсь безцінний,
мов шматочки сонця, що зійшло,
я несу додому дві жарини —
у людей позичене тепло.

Пам'ятаєш, мамо? Не забути,
як жили у сорок другім ми,
як теплом ділились щедро люди
в люті дні воєнної зими.

Їхню щедрість, світлу і велику,
де б не був, ніколи не забудь.
Перед ними я в боргу довіку...
Чим же, чим же борг той повернуть?

Тож тепер — і щира, і гаряча —
для людей дзвінкіше, пісне, лийсь!..
Я піснями хочу їм віддячить
за тепло,
позичене колись.

Завтра

Сплять матері...
Під плескіт океанів
в блакитні сни пливуть материки...
Добраніч, Земле! Хай горять зірки
над сновидіннями твоїх меридіанів.

Гіркі віки спливали у небуття,
ти помисли свої у сонячність вдягнула,
і зоряних світів сім'я почула
крізь безвість простору
твое земне биття.

Мир — колоскам, гаям і неба шатам,
людським долоням і пісням світань!..

Ти прокляла людиновбивчий атом,
а доброму дала життя —
в ім'я дерзань.

Спасибі, Земле!
Хай горять зірки
над сновидіннями твоїх меридіанів...

Сплять матері...
Під плескіт океанів
у мирні сни пливуть материки.

1946 р.

1951 р.
З батьком
Миколою Семеновичем

1952 р.
Із сестрою Людмилою

Мені б хоч раз...

Гілки дерев
 перебирає вітер,
смичками променів
 торкає зелен-лист,
і сто мелодій котиться по світу,
і сто веселок в них переплелись.

А він вирує, геній волохатий,
акордів хвилі котить на серця,
дарує він полям, садам і хатам
свої громи, і дзвони, і сонця.

Мажор!
Нестримна радість!
Повінь щастя!
Любові шквал на землю дорогу!..

Мені б хоч раз
подібну пісню скласти —
І я в людей не був би у боргу!

*м. Суми. Педінститут. 1956 р.
Засідання літературної студії*

Відкрий себе

Відкрий себе.
Всього відкрий, не бійся,
і підійди відкритим до людей,
візьми —
й сьогоднішнього дня напийся
на все життя..
Дивись, який цей день!

Ти зрозумій його..
Не в семицвітній райдузі,
не у волошках в полі на межі..
Пізнай його у творчій радості,
пізнай його в людській душі.
Її краса проста.

Вона тому дається,
хто в світ прийшов не тіти,
а горіть.

Дивись у неї — і вона озветься
до тебе піснею,
дзвінкою, наче мідь.

В тій пісні — все..
У тій нехитрій пісні
відчуєш ти, як дише день..

Відкрий лише себе,
не бійся,
і підійди відкритим до людей!

Обрій

Де обрію початок? Хто зуміє
дійти до нього і сказати: ось?

Ген-ген в серпанку

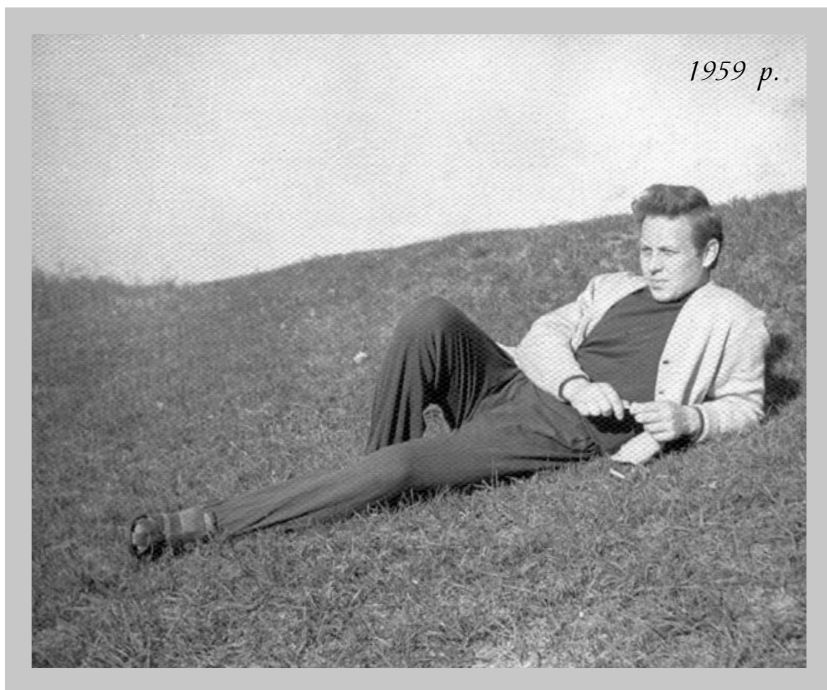
мерехтливо

мріє,

де поле з небом у ньому злилось.

Я мав уже колись необережність
в наївності своїй його знайти...

Тепер я розумію: є безмежність,
я вдячний обрію за неї назавжди.

Не шукай глибини у моря —
Є у нього замулене дно,
Не шукай неосяжності в неба —
Нам сягнути зірок дано,
Не шукай у річок прозорості
Свіжості у лілей...

Все, що ми сіллю
землі
називаємо, —
в серцях Людей!

Пушкін⁶

Сніг...

Сніг...

Сніг...

Нестерпний, пронизливий сніг...

Мов іскристе сяйво,

білий пересміх...

Тільки чорні сосни

у очах пливуть,

тільки чорним сонцем

в небі каламуть,

кучерів Наталії

сполохи туманні,

спалахами ямбів

в очі сніг багряний.

Сон упав на вії,

в жилах сон тече,

щось холодне падає

з гілки на плече,

а в кущах Дантесові⁷

цар,

неначе другу,

чорною рукою

тисне чорну руку!

... Сани на дорозі,
коні — свист,
снігові самітньо
версти пролились,
а зоря кривава —
в небесах Росії,
наче вмита кров'ю —
кров'ю її сина.

Десь гримлять мазурки,
плинуть полонези,
за жінок вродливих
п'ють вино Дантеси,
десь їх царська світлість
в безтривожнім сні
солодко всміхнеться:
мертві — не страшні...

Слухайте ж, приречені,
слухайте, спокійні, —
ви поета вбили ?
Слово не покійник!

Цілячись у ваше
гадюче нутро,
піднімає Лермонтов⁸
пушкінське
перо!

Смерть Моцарта⁹

Клавіші чорним туманом димились,
і пальці ковзали по перламутрі чорнім,
і пісня остання на борт хилилась
в океані серця приреченим човном.

Над переніссям краплі холодні
ловили тьмяне свічок мигтіння,
і геніально спотикалась мелодія,
аж завмирили на стінах тіні.

Бриніли акорди любов'ю і мукою,
рвалося в світ,
що в ньому клекотіло і билось..

Бриніли акорди..
Та, зачарований музикою,
не помітив,
як серце спинилось.

І поки тиша гнітюча висіла
і марила катафалком і віком,
прелюдію сонця світанок синій
на струнах гілок загравав біля вікон.

В ній гамором птиць,
і шелестом листя,
і світлою свіжістю рос іскрометних
Моцарт над світом
прозоро лився
знову живий,
але вже безсмертний.

Він грав!
Знову грав,
що котилося в жилах,
ранком гримів і сонце пророчив!..
І слухав Сальєрі¹⁰ закам'яніло,
повіривши у приреченість ночі.

Слухав, як музика лине у вічність,
слухав, як Моцарт
над ним своє серце
підносить,
і по щоках,
затуливши долонями вічі,
не витерши рук,
розмазував сльози.

Поезіє, моя геєно,
моя пожежо в сто вогнів!
О, як нестерпно, як шалено
в мені твій племінь закипів!

О, як ти кутаєш яскраво
мої світанки, дні і сні!..
А я ж стою ще тільки скраю,
мені ще страшно глибини.

Там, в глибині, там зорецвітно —
яка пронизлива краса! —
горять і Пушкін, і Уїтмен¹¹,
і наш розтерзаний Кобзар.

Незагасимо, буйно, вічно
палають щедрі їх серця..
Ні, не серця — то б'ють у вічі
любов'ю сповнені сонця!

І людям хороше і тепло
від сонць таких,
і людям на землі не темно
від сонць таких.

А я?
Кому й навіщо пісня,
що в мене б'ється на устах?..
Я вже зайнявсь,
назад вже пізно,
тепер горіти — тільки так!

Етюд

Дзвонять листям чагарі зелені,
грає річка, буйна і весела,
ходить літо —
сонця повні жмені,
на лугах ромашкові озера.

Ходить літо, сонце розсипає,
аж кипить — засмагле,
легкокриле..
Того сонця в душу набираю
для пісень,
щоб людям серце гріли.

1954 р.
На березі річки Псел

Рідний край

Післюві

Між верболозами й отавами,
через березові гаї
біжить у неблизькі краї,
і хвилі, що пропахли травами,
колишуть тихо сні мої...

Моє дитинство пролетіло
на цих зелених берегах.
Та на яких не був вітрах,
сюди, сюди спішу стокрило,
аж пісня б'ється на вустах.

А припаду до хвиль прозорих —
і знов захочеться мені
побути в дальній стороні,
де обрій у вітрах і зорях, —
і перелити їх в пісні!

Не в сорочці родився,
не знаходив підків, —
все каміння і терен
лягають під ноги...
Та не вмію тікати
від невдач і синців —
прямо йду,
не шукаю гладкої дороги.
Часом стежка протоптана
серце принаджує...
Геть протоптану,
хоч і вклоняюся їй!..

Прямо йду.
Знаю, щастя ніколи не зраджує,
коли йти у житті
по дорозі прямій!

У обручах широт, меридіанів
летить Земля,
летить за віком вік,
і всі материки і океани
світанкам і ночам ведуть свій лік.
По-різному всі уряди і раси
скрип слухають
історії коліс...

Але так буде:
лиш за мирним часом
уся планета
житиме
колись!

Дифірамби¹² міщанству

Повзуть орбітою вужів,
вдягнувши соколине пір'я..
Висять у небі їх слизькі сузір'я
і сморід ллють з цвілих ковшів.

Зміяться сито їх в'юнкі боки,
а ніздрі ловлять жадібно болото,
де бовваніють крізь туман боги,
боги вужів — повзучість і підлота.

Тут не живуть — цвітуть.
Тут гріють спину.
Тут сліпо вірять в істини старі.
Тут кров не власну —
соколину! —
кладуть богам на вівтарі..

Нема польоту, сонячного хисту
поєднувати свій із віком крок,
злітать над хмарами і особисто
долонями торкатися зірок..

Розчавлюйте цю нечисть! І нещадно!
Хай кров'ю власною умиються хоч раз!
Світ виграє від цього.
А нащадки —
о, будьте певні! —
виправдають нас!

Мені базікають про плями сонячні,
і про роздвоєність людської совісті,
і про відносність чистоти душі...
А я не вірю їх нахабній лжі!

Я знаю: є повзучість, є підлота,
є рай підлоти — темна твань болота,
і хоч нерідко рядяться в добро,
та все одно смердюче в них нутро!

Я знаю: є правдива щира совість,
є кришталева совісті прозорість,
і хоч нерідко топчуть їх в багно,
не може вбити людяність воно!

Наш білий світ — він чорний, він і білий,
є в нім і зрячі, є в нім і сліпі,
та певний я, що дуже-дуже бідний,
хто два обличчя носить на собі...

Одне мірило у людської совісті,
і, мабуть, в цім її правдива суть...
А хто базікає про плями сонячні,
тому ніколи сонячним не быть!

Тарасові стовпи

1. Було, гайне на цілий день із хати —
штанці на помочах і голова, як сніг...
Він біг у степ, аж лопотіли п'яти,
у степ до трьох могил козацьких біг.
Він сходив на могилу й сам у себе
питає, пірнувши в мрійво далини:
“І де вони, оті стовпи, що небо
собою підпирають?
Де вони?”

2. На обрії пливли кудись тополі,
пірнали стріхи в хвилі вишняків,
та скільки зір сягав — на видноколі
ніде йому не видно тих стовпів.
Брехня? Невже малого обдурили?
Невже і справді їх ніде нема?
Мовчать — земля,
і обрій,
і могили,
лиш у очах — замріяність німа.
Ось виросте, і піде, і не верне,
поки не відшукає ті стовпи,
і людям казку правдою поверне
у їх широкі, в куці їх степи.

3. О мій білявий хлопчику Тарасе!
В яких краях ти по землі ступав?
У кого ти такий на світі вдався?
Хто над колискою тобі співав?

Пройдуть літа, і на царів ораву
піднімеш, мов сокиру, стогін — сміх!..
І чутиме Україна:

з-під Аралу¹³ —
по світу дзвін від кайданів твоїх.

Повернешся — і повіси нехитро
степам всю правду, як шукав добра,
і сльози зустрічі

рукою тихо витреш,
і підеш уклонитись до Дніпра.

І вдарить в берег хвилями ревучий,
і зачерпнеш його в долоні ти,
і з небом рідним на плечах,
на кручі,
сам станеш Україну стерегти.

Україна

Прозоро,
синьо
слово коливається,
неначе небо в руки береш,
неначе в очі мої вливається
кучерявий світанок беріз...

Під турецькими ятаганми,
під шляхетськими нагаями, —
як тебе ті погані ганили,
як тебе свої поганяли!..

Хай це все у віків на совісті
буде латкою на свитині..
Моя земле гірка,
як сонячно
ти мене повиваєш нині!

І над жаром Франкової кузні,
і над снами тарасових стріх
до зірок виростає Узин
на розкутих полях твоїх!

Ті ж роса,
солов'ї,
калини,
ті ж громи
над тобою б'ють..
Тільки нове серце в людини —
і в цьому суть.

Лісова криниця

Під гіллям розлогої кислиці,
в затінку, де трави по коліна,
з глибини земної, з-під коріння
б'ють прозорі струмені криниці.

Зачерпнеш її ти — і в долоні
райдугою грає на осонні,
а пригубиш її свіжість світлу —
мов нап'єшся неба, сонця й вітру.

Згасить втому, пересилить спрагу,
сил додасть, наллє снагою груди —
і, немов народжений удруге,
вийдеш на гарячу землю шляху.

Йди тепер, товаришу... В час добрий!
Глянь, який перед тобою обрій —
вся земля, усі її дороги,
всі її і радості, й тривоги.

Йди, лови, піймай свою жар-птицю!
А торкнеш руками її вроду,
пригадай ту лісову криницю,
де ти пив живу, цілющу воду!

Слов'янський танець Дворжака¹⁴

Чи то скрипки,
чи то небо,
чи роса,
чи берези кучерявої коса?
Сумовито,
сонцевмито, —
мов сльоза!..

Там тихіше! Заважаєте
на своїх а-ля модерн!
Мавпування залишайте —
за людьми наступний день!

Череп'я бите, кручене залізо
без рук і ніг, примарами страхіть
у храм Праксителя¹⁵ й Буонарроті¹⁶ лізе
і вимагає місця у століть.

А он, де Джоконди¹⁷ і Сікстини¹⁸
з полотен сходять прямо в серце нам,
нахабно пнеться на святині-стіни
ослів новітніх божевілля плям.

Ще й твісти, геніально жалюгідні,
іржуть, скрегочуть, завивають зле,
трясуть Нью — Йорки і гвалтують Відні,
що слухали Чайковського¹⁹ й Бізе²⁰.

Контрабаси мотузяні
забуттям безглуздя п'яні!
І дуріють залюбки
барабанів черепки!

Твіст²¹ згина хребти, мов тісто,
твісту у одежі тісно,
і скида одежу твіст —
шкіра звіра та ще й хвіст!..

... Хто з очей ваших завісу
прибере й розкриє їх?
Тихше, змовкніть!
Згиньте к бісу!
Дворжак

світло

в серце ліг...

Чи то скрипки,
чи то небо,
чи роса,
чи берези кучерявої коса?
Сумовито,
сонцевміто, —
мов сльоза...

Він мене, здається, наскрізь прочитав,
він, здається, мов навмисне чатував,
коли осінь в стоголося злих октав
засипала листопадом
ті стежки, де ти ступала
поміж трав.

Світлий сум, прозорий сум гортає сни..
Ти мелодією плинеш з даліни..
Сумовиту пісню вітру зупини!..
Ту, полюблену у травні,
ту, загублену вітрами
восени!..

Наче ти, хороша пісня розтає.
Ніч ховає землю — хай, надія є, —
на світанні знов кохання устає!..
Пісне, пісне, ти не сердься,
не тебе я слухав — серце
сам своє.

Ірже Пегас²²...
А як його прип'ясти?
Б'є копитом — аж іскри в небеса!
Не хоче на полову, капосний, —
давай перлини чистого вівса.

А той овес, мов кістка у горлянці,
питальним знаком між очей висить...
Задумливо мнуть цигарки у пальцях:
пусті комори...

криза...

дефіцит...

Скаженогровий,

розумію все це.

Копитами в мою дорогу вдар.
В моїх засіках зерна — мов янтар²³...
Вони зросли на щирій ниві серця!

Шахова балада

Чорний король був зухвалий,
мав серце безжально сліпе,
турами тюрмоподібними

захвалений,

перебільшував сам себе,
короною аж в небо димився
і зверху (о, він це вмів!)
презирливо

чорний король дивився

на стрій своїх пішаків.

Обділений чесністю й чемністю,
себе пупом землі вважав..

З істинно королівською щедрістю
він гру свою розпочав.

Ворухне жезлом державним —
і підуть, забувши страх,
пішаки, що королівство держали
на чорних своїх плечах.

І, не нарікаючи на долю,
не нарікаючи на биті поля,
на пекельних клітинах поля
гинуть за чорного короля.

А він, бундючний і самовпевнений,
на смерть їх все слав і слав.

Король був, бачите, певний,
що виграє гру сам.

Та коли пішаків не стало,
голою чорного короля
просто взяли і заматували.

Істина..

Вічна, немов земля!

Поети — мандрівники:
пливуть океанами спраги,
відкривають архіпелаги,
відкривають материки.

Одні під вітрилами,
інші — парою,
крізь рифи, буяння хвиль,
і шукань відвертою правдою
їм на скроні
сідає
сіль.

Їх руки, зморшками переорані,
шляхи викреслюють зоряні,
їх очі, сонцем присмажені,
вдивляються в обрії неосяжні,
серця їх, натхненням повиті,
вірять: землі
будуть
відкриті!

Ось я в свій сідаю човен,
незвідана хвиля б'є,
та сумніви ні до чого —
на сході сонце встає!

Ні рифи,
ні вітер гострий
не спинить бажання мого —
знайти, відшукати свій острів
і людям віддати його!

Ода муз

Всі дев'ять — в покоях Прокруста²⁴,
всі дев'ять — стогін і хрускіт,
всі дев'ять — мукою,

болем,

згасає в зіницях сяйво...

А він над ними —

кривавим богом

нависає:

добряче нині втомився він —

всім дев'яти не підняти вій!..

Але як ранок
вибухне сонцем,
він на подвір'я
виходить сонно,
зітхає солодко,
потягується —
і раптом,
немов обпікшись,
відсажується!

Крізь віти,

сонцем залиті,

крізь віти,

росами вмиті, —

агатовими очима,

оголеними плечима

гойдаються,

посміхаються,

дражнять і насміхаються

вічно юні

живі

під небом древнім

всі дев'ять!

Всі дев'ять!

Стіл Хемінгуей²⁵

Рукам солоним землю не торкати,
биття якої на полотна клав, —
усі її ноктюрни і токати
фінал незрозумілий обірвав...

А стіл через кімнату — мовби човен,
кудись туди, на вітер, в океан,
де дід Ернесто, морем синім повен,
рибалкам через гребінь хвиль кивав.

Там, за вікном, не світ — гуде корида!
Там навіть вечір, матадор небес,
чіпляє хмару, заходом покриту,
на роги місяця, що кров'ю сходить весь.

Гуде!..

Та тільки борода не видно,
дебелі черевики не гримлять..
Столові сумно одному, незвично,
і стіл зітхає, аж дошки скриплять.

Стіл засинає...

В сон його дубовий
крізь тінь дерев і море у зірках
знайомий хтось пливе, сивоголовий,
із рибою в обвітрених руках.

Насушений хліб і зорі малинові,
безмежність мрій і шепіт вітровий —
все музикою у крові твоїй,
поки не пустить корені у слові.

І пісня пророста — мов колос, пророста,
і досягають зерна — пісні крила,
в них — пахощі землі, джерельна чистота,
налита сонцем соковита сила...

І в час, коли світанок п'є росу,
в долоні сині взявши трави й віти,
несеш ти пісні щирої красу
у гомін краю, рідного навіки.

О солов'ю пісеннокрилий мій,
навчи мене так зоряно співати —
свою любов, неспокій щедрий свій
зі сходом сонця людям віддавати!

Останні краплі на дорогу впали,
мільярдом сонць засяяла роса,
і над полями райдуга заграла —
в сім кольорів усміхнених краса!

Пливла — бентежна, свіжа і квітчаста,
вливала в серце усмішки свої..
Вона була — немов підкова щастя,
і я радів, що віднайшов її!

Це все — від душі.
Без жестів і без амбіцій.
Я вас прочитав
у гранях холодних граніту.
Душа моя вами повна по вінця..
І ще чим наповнить її, неситу?

Ви зараз —
лиш камінь ребристий і гострий,
ви темні й сліпі,
і немає вам ймення.
З різцем, з молотком я прийду
до вас в гості,
згораючи божевільним натхненням.

І тричі вмившись потом солоним,
я витру чоло рукою жорсткою —
і дам вам життя,
і визволю вас із полону
нерухомості і спокою.

І день
різоне ваші очі боляче,
зеленим громом
бризне у небо трава!

А коли до сонця
звикнуть очі,
побачите:
я схожий на вас.

Початком став дзвінкий струмок —
якраз опівдні, коли сонце
в сто тисяч променів
зареготало над зимою,
і у неї
відразу схудли сніжні щюки і чоло,
прорізане несамовитими струмками,
від люті потемніло.
І нема
надії на повернення..

Весна ж
переливалась дзвонами
і ритмами кипіла —
барвисто, лунко, сонячно, —
як Моцарт!..

І тоді
всі зрозуміли, що зима —
Сальєрі зілля —
безсила перед сонячністю Моцарта —
весною!..

Початком став дзвінкий струмок.

Ні, серце — не перпетуум-мобіле²⁶.
В безмежного свої границі є.
Та поки ще під ребрами
як грім весняний б'є,
я поклонюся тобі,
богине Молодість!
Приймай в пожертву все єство моє!..

Ось радощі мої,
а ось мої боління,
ось усмішка моя,
а ось солоний піт..
О, я не ріс,
як в полі на вітрах
билина, —
я жив, як паросток,
що крізь асфальт
виходить в світ.

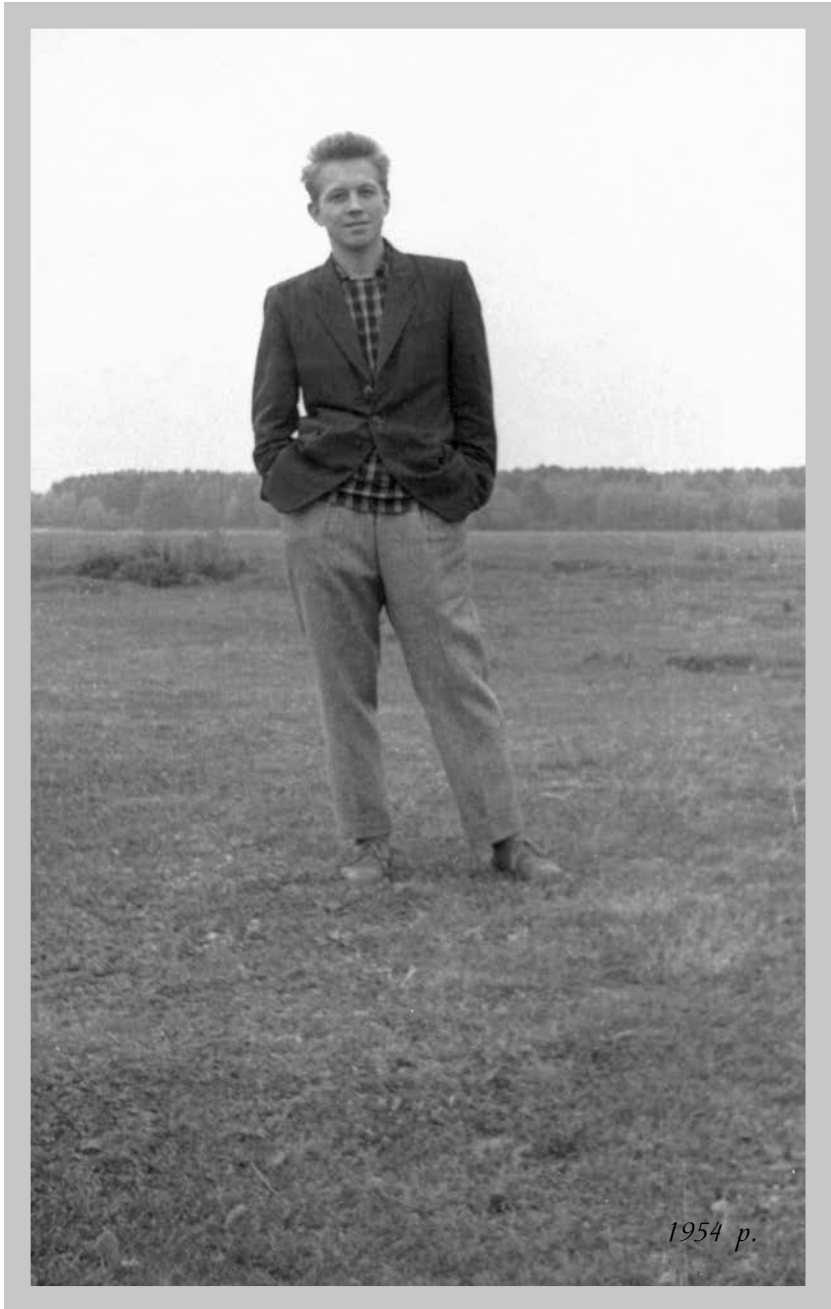
Тепер уже ногами не затопчуть —
у мене є кора, і віти пружні є,
і жадібно коріння сік цілющий смочке,
землі наснагу, дивну силу п'є.

Тепер би так, щоб усміхались люди
моїй зеленій, молодій красі,
і руки шкарубкі,
що білих рук не
люблять,
торкали б лист, де райдуги в росі.

А я для них — ночами весняними
шалений стогін буйних солов'їв,
і в спеку прохолода, й свіжі рими
для тих, що в муках прагнуть
свіжих слів.

Увесь для них —
аж до кінця крізь роки,
увесь для них — крізь всі шляхи земні,
щоб не пропали марно
ті цілющі соки,
що пив і п'ю із рідної землі!

1954 p.

Вітрам навстріч

Люблю назустріч вітру йти...
Ідеш дорогою додому,
а на стовпах дзвенять дроти,
а в їхній пісні — щось знайоме,
а в їхній пісні — щось без слів,
немов думки чийогось серця,
неначе шелест нив, гаїв...
Чи, може, то мені здається?
Так ні, дроти гудуть, гудуть,
щось грізне й ніжне щиро зичать...
І свіжий вітер груди п'ють,
і свіжий вітер б'є в обличчя.

А я іду.
Гудуть дроти.
І стільки в мене зараз сили!..
О земле рідна, краю милий!
Люблю вітрам навстріч іти.

Оптимістична балада

Коли засинають президенти і проститутки,
коли засинають матері і материки,
у двері домівок нечутно стукають
ті, що пішли в віки:
вбиті під Брестом²⁷,
вбиті на східцях Рейхстагу²⁸,
задушені в печах Освенціма²⁹,
розстріляні в Бабинім Яру³⁰,
спалені під небом Хіросіми —
мільйони, що стали хмарами, пташиним щебетом,
місячними сонатами, проросли колосом, — темної
ночі вони приходять до своїх домівок...

Рідня не чує,
рідня не відчинить,
рідня не перерве довіку болючі сни:
сниться брату сестра,
чоловік дружині,
дітям — батько,
ненці — син.

О, скільки цих снів,
де мертві з живими
зустрічаються,
краючи серце навпіл,
де перед прикритими сном очима
плине притишений роками біль!
Все сняться...

Самі ж у віках пропали
і загубили назад сліди,
і порохом забуття припали
самоцвіти їх мрій назавжди.
Пішли...

А вони б у травах
ноги росили,

очі жіночі пили,
 тонули в жіночих вустах,
і щасливо жінки під серцем носили
зерно кохання,
 що життям пророста.
Багато цих снів,
 де мертві з живими
зустрічаються вже скільки зим,
 скільки літ..
А мертві тихо стоять під дверима,
аж поки не візьме
 благословляти на світ.
Тоді вони —
 хто хмариною білою,
хто шелестом вітру —
 їдуть назад, —
хто світ за очі,
 хто в братерську могилу,
хто до постаменту в міській сад.
... Коли ж засинають
 президенти і проститутки,
коли засинають матері і материки,
нам в серце, мов попід Клааса³¹,
 стукають
ті, що пішли в віки:
 вбиті під Брестом,
 вбиті на східцях Рейхстагу,
 задушені в печах Освенціма,
 розстріляні в Бабинім Яру,
 спалені під небом Хіросіми —
мільйони, що стали нашими снами, нашими згадками,
нашим голосом і зором,— темної ночі
стукають вони в нашу совість: не дайте світові
пригубити третю трагічну чашу!

Л. Жаботинському³²

Нехай вага здуває жили,
хай занімів в чеканні зал —
сталеві м'язи, повні сили,
вони приборкають метал.

І вдарять оплески прибоєм,
і зал вирує, не стиха,
коли в руках над головою
застигне скорена вага!..

Якої волі і напруги
потрібно, щоб скорить її!
Тобі привітно тиснуть руки,
дарують усмішки свої.

Солоні краплі перемоги
іскрять у тебе на чолі,
а ти зняковілий трохи —
син богатирської землі,
землі,
що давнину заснулу
до нас в легендах донесла,
про Кожум'яку і Микулу,
про Хортицю³³ розповіла...

Світ аплодує щедро й щиро
тобі, нащадкові віків.
Ти ще раз світ примусив вірити
в Русь і її богатирів!

Син

Взяв за плечі лагідно руками,
тільки-но назустріч підвелась:
— Приготуйте на дорогу, мамо,
завтра їду з хлопцями в Донбас.

— Що ти, синку? — мовила безсило. —
Та чи ж ти один в селі? Не їдь..
Говорила, та ніяка сила
не могла хлопчину зупинить.

І тепер десь їде у вагоні
під веселий перестук коліс..
А вона стоїть все на пероні,
хустка мокра від тривожних сліз.

Та байдуже, коли хто й побачить
вираз смутку в неї на лиці, —
бо не з горя вона зараз плаче,
бо не з горя сльози на щоці..

Мати горда за такого сина,
що шукає не легкі путі,
що свою любиму ньеньку нині
не послухав вперше у житті!

Хлопчаки ганяють м'яч

Замість воріт — кашкети і книжки,
і хай вже неабияк смерклось навіть,
ганяють м'яч на лузі хлопчаки,
завзято і захоплено ганяють.

Тут діють правила — неписані, свої,
смішні і чудернацькі трохи,
у них постійно мирні “нічий”
з надією в наступні перемоги.

1950 р. Шкільна футбольна команда

Зненацька зупиняється тут гра —
десь хтось упав і вдарився у сльози,
і б'є пенальті, шморгаючи носом,
рудий Петько з сусіднього двора.

Лунає крик:

— Промазав, розтелепа!
Хіба ж так б'ють? Ану, дивись сюди!..
І сам показує, як бити треба,
і маже сам, звичайно, як завжди...

Їх вдома світлий сон заколисає
і солодко торкнеться їхніх вій:
удар! — і в сітку м'яч влітає,
щасливий м'яч
дитячих щирих мрій!

1952 р. Переможці районних змагань з волейболу

Перестів

Казки бабусині... Я змалку
люблю їх чудернацький світ —
Кота у чоботях, і Мавку,
і дивний килим — самоліт.
Я вірить в вигадки умію,
і краю радошам нема,
коли над триголовим Змієм
Кирило палицю здійма,
коли, забувши страх і втому,
через гаї, річки, яри
несуть Телесика додому
на крилах гуси

від Яги..

Ніколи згадок не розвію
про чудеса в отих казках.
І я лише одній не вірю,
в якій — земля на трьох китах.
І не в дорослості причина,
не в філософії буття..
Нові казки моєму сину
дарує нинішнє життя.
Вони пройшли крізь океани
по всіх п'ти материках,
і знає світ, що це Івани
тримають землю на руках!

Знов до світанку в ночі яблуневі
дзвенить, чарує солов'їний спів.
Заслухалась земля,
і хочуть зорі в небі
у щебеті вловити кілька слів...

Та слів нема — одна шалена ніжність,
пташина вірність весняній красі,
де дзвони вітру,
яблунева свіжість,
де райдуги,
де трави у росі.

Як світ, стара та пісня солов'їна —
і вічно юна, свіжа і нова.
Ви чуєте?
Не затихає,
лине, лине...
О, я вловив у пісні тій слова!

Співає соловей про землю рідну,
співає про любов,
про вірність до кінця...
Така ніколи пісня не набридне
і буде вічно полонить серця!

Ранок Ціолковського³⁴

Калуга спить...
У вікна дощ періщить,
у вікна вітер, мов скажений, грюкає.
Мов нагаї, січе Росію хвища.
В Росії — до колін в'язка багнюка.
Не вирвеш ніг.
Немов навік прилипла
до ніг планети тягарем віків...
Він сів за стіл.
Стілець тихенько скрипнув,
довіжливо папір зашелестів.
І знов рядки лягають з-під руки,
і цифрами рясніє аркуш чистий.
Крізь нетрі формул вперто йдуть думки
до істини.
Вона тікає...
Ще її не схоплено...
В погоню! Ще і ще один рядок!..
А скельця окулярів телескопами
крізь ніч слідкують біг зірок.
Земля — колиска розуму людини
і крапля в безкінечності світів.
Далеко десь подібні землі плинуть
в безодні космосу орбітами віків.
Там є життя — у глибині космічній —
і є вони — по розуму брати.
Невже земляни шлях до них знайти
не зможуть?
Може, мрії вічній
заказані дороги у життя?..
Земля — колиска розуму людини...
Та розум все вперед і вище лине —
і в цьому суть розумного буття.

Колиска стане спогадом дитинства.
І прийде час, проб'є змужніння час:
ревнуть в zenit ракети променисті,
і загадкові Марси стрінуть нас.
І зоряних світів сім'я почує
змужнілий голос матері — Землі.
Й до зір,
 що над планетою в імлі,
землянин зореліт скерує.
Нехай горять, поки що таємничі,
десь за дощем і хмарами вгорі.
Хай глупа ніч в Росії — на зорі
земні дороги до зірок покличуть!..
Злетить,
 злетить,
 злетить до них людина!
Він вірить в це, для цього він живе!..
Ворота неба розум ще відчинить,
це віковічна мрія оживе!..
...Він гасить світло.
Вже світанок синій
на обрії зорю намалював.
Вже скоро сонце зійде над Росією,
відіб'ється у росяності трав.
Висить чекання понад містом тихо...
А осокори під вікном в імлі
зеленими ракетами застигли,
ось — ось готовими
 зірватися
 з Землі!

Мерилін Монро³⁵

1. Звіряча пристрасть —
в їхніх очах,
в їхніх очах —
пожадливість хтиво темна,
ковзають по тендітних плечах,
обмацують витончені стегна.

Роздягають тебе, беруть,
аж гримлять матраців пружини,
аж пальці липкі залишають бруд
на персах твоїх і колінах.

А ти пливеш на екрановім полотні,
сонцем доларовим умита,
а ти не бачиш ті очі страшні,
засліплена
юпітерами³⁶.

2. Мистецтво не визнає пустоти.
Але ж, мов трунок, галас:
богиня зачісок і суконь — ти,
довершеність усмішок — ти,
еталон жіночої вроди — ти!

А душа?
Де душа сховалась?

На оголений, наче піна,
Кучері тихо дрижать..
Яка ти бідна, богине,
В мільйонних своїх тиражах!

Чи ти чуєш, як твою муку
одягаючи в бруд і блуд,
твої ноги стрункі гадюкою
обзміює Голівуд³⁷?..

Юпітери гаснуть.
Екрани ронять
останню пісню твоїх колін...

3. Лежить в труні
без вінків лаврових
звичайна дівчина Мерилін.

Березневе

Провесінь.
Просинь.
Проліски..
 Здрастуй,
моє воскресіння напровесні!
Грай на березових струнах, вітре,
Грай-вигравай своє сонячне, світле!..
Березень
 світом
 іде,
на музику
 землю весняну
 кладає.

Кошлатий,
нестримний, —
неначе Бетховен³⁹,
шаленим натхненням оновлення
 повен..

Я пролісок синій з-під снігу
 дістану,
над річкою стану і слухати стану,
як в березня пісні
 земля ожива..

І буду писати
для неї
слова.

Монологи Філідора⁴⁰

Роттердам⁴¹... Наче пивом
заколисаний бюргер⁴².
Черепиць полохливість
скрипуче вгамовує флюгер.

Ліхтарів жовта тьмяність,
кираси сторожі...
Роттердам, що в тумані
мені ти ворожиш?

Очі Жанни? Жалі?
За вітчизною тугу чи радість?
Давно на землі
не стрічаю розради.

Цей ось — вуса димлять,
мов багаття під вітром,
на мого короля
краєм ока він мружиться хитро,

куці пальці в щетині —
о, як пішака він хапає!
Він сміється єхидно.
Тепер він програє!

Роттердам, глянь, як порожньо
очима він кліпає!
Він програв подорожньому
кухоль пива й шмат хліба.

Він програв, він так змучено
вистер вилиці ситі..
Він не знає, що музика
навіть є і в гамбіті⁴³!

Вона в травах і в хмарах,
і у сонячних зблисках,
і в усмішці коханих,
і в пожертві, і в ризику.

Ви шукайте, безжальну,
хоч шукати нелегко..
Він програв — і за Жанну,
і за край мій далекий.

Він програв, Роттердам,
він програє не раз і не двічі,
бо не вміє віддати
серце пошукам вічним!..

... Спить господар,
спить місто в обіймах
туману,
пахне сіллю і йодом
сон нічний океану.

Сниться сон Філідору,
мрійно вії лоскоче:
розставляє він зорі —
сонце виграти в ночі!

*Аеліта*⁴⁴

Шумлять у небі зоряні гаї,
Сузір'їв грона світло повисають,
бентежно і блакитно коливають
земних ночей химерні сни мої...

На мене смачно брешуть Гончі Пси⁴⁵,
режуть Ведмедиці — вгинається орбіта.
А я спішу, спішу у сад краси,
де сині трави топче Аеліта.

Оранжево і фіолетово лоскочуть
мене чудні, небачені гілки,
і раптом (мить, спинися!) очі в очі
сама, якою снів віки.

Я кам'янію, я двох слів не можу,
вона ж — мов ніжно флейта вдалині:
— Ти, — каже, — звідки?

Ти так дивно схожий
на давню мрію, що живе в мені.

Мені щемлять твої вуста шалені!
О, те безсилля між твоїх долонь!
Мене бажання палить як вогонь —
напитися тебе!..

Іди... мерщій...до...мене!..

Крильми б'є в вічність
спрага малинова,
і рветься присмерк на шматки дрібні,
оранжеві сонця стикаються громово,
і океан життя ховає їх в собі.

Свідомість на прекрасне
розкололась..
Я прокидаюсь, по землі іду,
а все бринить в мені
далекий голос:
— О, де ти,
де ти,
СИН ЗЕМЛІ?
Я жду!

Асоціації

Духмяний серпень
ронить щедро зорі...
Черкнуть об ніч, пахучу і терпку, —
і падають з глибокої безодні
під яблуню в заснулому садку.

А як світанок променем ласкавим
торкне зелені кучері гілок,
червонощокі яблука у травах
зажевріють
осколками
зірок.

*м. Суми. 1958 р.
Студентство*

1959 р.

Квітень

1. Вдень чобітьми дорогу місиш —
так щедро квітень розвезло!
А в надвечір'ї білий місяць
хрумтить, неначе бите скло.

Безвинний шарпається Цельсій
різницею температур...
Попробуй, сніжний вік врятуй,
коли вік сонячний на черзі!

Я думаю: як просто й мудро
веде себе квітневий світ:
збіжать потоки каламутно —
і зелені

бризне
у зеніт!

2. Іду, веселий і весняний,
крізь дні у сонячних брилях,
і на вустах моїх веснянки
квітневим гомоном бринять!

Мої тривожні двадцять з гаком
надії повні, а не згадок,
і не вчорашній присмерк днів
у серце стукає і проситься,
а завтрашні світанки росяні
в буянні райдуг і громів.

Мої дороги сонцем повні,
їх осявають щастя промені,
їх обвіває свіжий вітер,
мій синій квітець,
світлий квітець...

Ви чуєте?

В сто сонць весняно
чиясь до правди лине путь?
То на вустах моїх веснянки
квітневим гомоном цвітуть!

Напій мене,
весно,
стострунням березовим,
своїм співом зеленим,
 під снігом збереженим,
напій мене сонцем,
 вечірніми зорями,
шумуванням черемух,
 вітрами прозорими!

Напій мене,
весно,
новими тривогами,
напій неспокоєм,
 стежками-дорогами,
влий у жили мої
 свою сонячність буйну, —
хай на чорній землі
 вічно сонячним буду,
буду світлим, простим—
 наче сонце із неба..

Чуєш, весно?
Людам
 сонця
 так треба!

Літо

Дзвонить літо кониками в лузі,
розсипає сонце на стежки...
З-під руки дивлюсь — не надивлюся
на тремтливе золото ріки.

А вона попід зеленим гаєм,
де в ромашках стелиться трава,
сонячно й розвихрено тікає
в буйному розгоні, мов жива!

Дзвонить літо...
В небі синьо-синьо...
А над всім, що серцем полюбив,
солодко і терпко віє сіном
вітерець з покошених луґів.

Хто першу пісню заспівав?
Була вона відлунням грому
чи росяним шептанням трав
в гаю прадавньому густому?
А може, пісня та була
благословеннями вогневі,
що сонячно кипів у небі
буянням світла і тепла?..

Зігнали ночі й дні первісні,
пропали в безвісті слова
найпершої у світі пісні —
а пісня на землі жива!

Живе у ній політ зірок,
живе у ній відлуння грому
і шепіт росяний гілок
в промінні сонця золотому,
живуть в ній радощі й жалі,
живе кохання і тривога...

Йде вічна пісня по землі,
в серцях людей її дорога.

І в ній крізь безвість пророста,
крізь вічність сяє, мов перлина,
ота найперша, давня та,
яку співала теж людина!

І вітер, і сонячний серпень,
і житня краса полів, —
все умістилось в серце,
в схвильованість почуттів.

Правди в людей узято,
жаги — із коханих вуст...

Встану зорею завтра,
щебетом птиць озвусь,
і буду для вас я вітром,
і небом буду для вас,
росою на сонних вітах,
і сонцем — в стосотий раз,
і буду для вас я щастям,
натхненням на довгі дні...

Тільки ще пісню скласти
треба для вас мені!

Нас!

Хмари, гаї, озера, —
біло, зелено, синьо...

Нас!

Вітер, черемухи, роси, —
буйно, незаймано, срібно...

Нас!

Очі, вуста, долоні, —
світло, джерельно, стосило...

Нас!

Беру натхнення палітру,
змішую барви любові
і пісню свою нехитру
малюю
пензлем слова.

І неозоро озорено
вона розпирає груди,
сто раз в тій пісні повторено:
люблю вас,
люди!

Піду на луг, де синіми озерами
липневий день приліг в очеретах..
Заб'ється серце піснею веселою —
і пісня в небо зірветься мов птах.

І буде в пісні радістю безмежною
бриніти кожна квітка лугова,
і душу наливатиме бентежно
терпким настроєм скошена трава.

І йтиму я — щасливий, розтривожений,
п'ючи землі коханої красу..
Заб'ється серце піснею хорошою —
і я цю пісню людям понесу!

м. Суми. 1958 р.

Далі в серпанку
мріють привітно..
Доброго ранку,
краю мій рідний!

З грозами, зливами,
з днями погожими,
з ріками, нивами,
з людьми хорошими.

Ти моє щастя,
серця відрада,
краю квітчастий,
сонцем багатий!

Гармонія

Немов на сполох
бив у дзвони вітер,
і повінь сонячна
хитала білий світ —
весняно!

Земля,
як дівчина на виданні, чекала,
і чуть було —
в стрункій березі
кипіли соки.

Весна співала вічну пісню щастя,
і райдуги —
весільні рушники —
перев'язали небо.

А квітень взяв березу
в оберемок —
і бризнула
зелена
кров!

Відгомонило літо... Волошкове літо
несуть кудись на крилах журавлі,
а над багряним маревом землі
бентежний дух антонівки розлито.

Гостріше пахнуть небо і земля
у свіжості прозорій листопаду...
У час такий заходить радість в хату
і рушники весільні простеля.

З добром заходить, щедра,
з теплим
словом,
із сонячністю усмішок ясних...
І сходить сонцем на столі кленовім
рум'яний хліб — на щастя молодих.

Скриплять дуби, поскрипують берези
тридцятиградусному сiчню в унісон,
аж сизим інеєм береться
їх таємничий, волохатий сон.

Засніжені, про що ви в безгомінні?..
Пливе мовчання тихо з віт густих.
В заметах тонуть сині тіні,
хімерним плетивом гаптують сніг.

Не хочете сказати?
Розумію..
Я й сам би, зізнаюсь, закам'янів
під солов'їний очманілий спів
хмільного весняного зоревію!

Ніч... Собаки далеко десь брешуть,
чути стукіт вагонних коліс...
В сизім інеї сонні черешні
знову білі, як в травні колись.

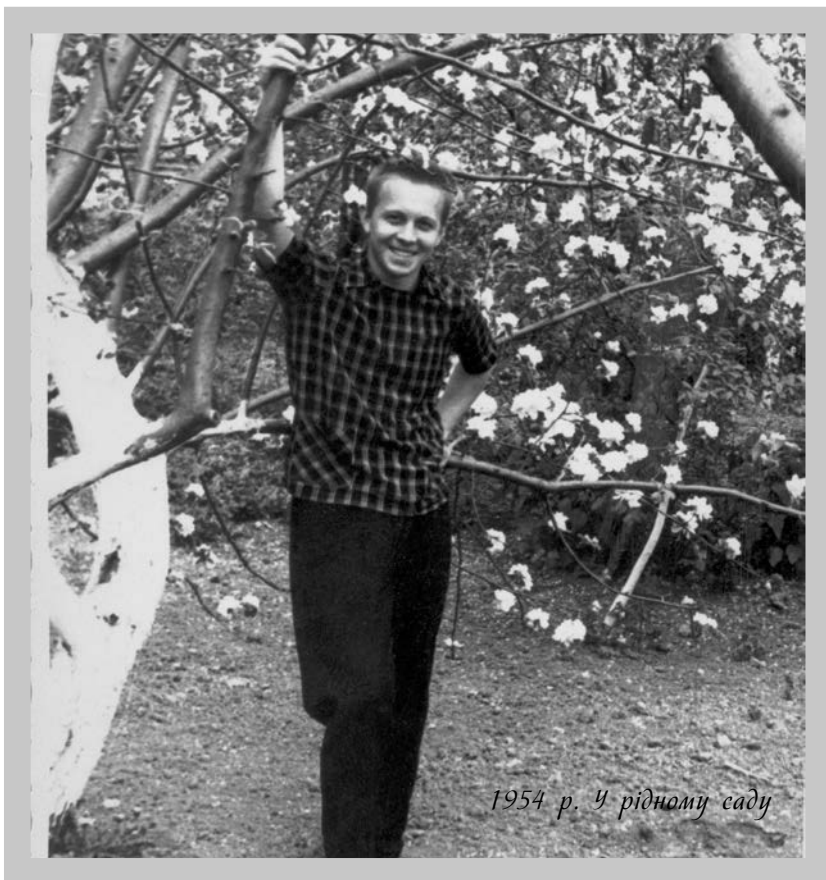
А мороз так і шпарить, і шпарить...
Місяць думав, що квітне садок,
взяв та й вийшов собі із-за хмари —
і примерз до вишневих гілок.

Яблуня

В садку гуляє пізнє літо,
стодзвоном сонячно співа,
червонощокі, соковиті
на землю яблука збива.

А сонна яблуня несміло
шумить гіллям під шелест трав...
Їй сниться, сниться травень білий
і ніч, як вітер цілував.

Вечір

Ген, за гаєм, поза гаєм синім
день смаглявий тихо догорів,
і, війнувши з лугу свіжим сіном,
вечір попід вікнами побрів.

В сад зайшов, де яблуні крислаті,
де купались верби у ставу,
ноги заросив у руті-м'яті,
збив із гілки яблуко в траву...

Як господар,
він, пройшовши всюди,
тихо побажав щасливих снів,
і на сон хороший добрим людям
вечорову
зірку
засвітив.

Гілля гойднулось...
Хтось тугі долоні
мені раптово на плече поклав...

На луки неба вийшли хмари-коні
щипати синю соковитість трав,
і ось один —
розкотисто
заржав
і так ударив
в небо
копитами,
що іскри
полетіли
з-під копит!..

Вмивався жадібно
дощем цілющим світ
і витирався
райдуг
рушниками.

Сто пісень заспівала весна,
в сто вітрів задзвеніла весна,

сто черемух в гаю розцвіло,
сто доріжок до щастя лягло,

на сто верст — солов'ї, солов'ї...
сто раз, люба, дай губи свої!

*м. Суми. 1955 р.
Однокурсниці*

1955 р.

Дівоча

Через гай брели ми з милим
без доріженьок-доріг.
Що мовчав — так довго-довго,
а признатися не міг?

Мовчки травами-муравами
він іде, і я іду, —
й заблукали, загубилися —
чи на радість, чи біду?..

Гаю, гаю зелененький,
не показуй нам стежок,
ще густіше, ще темніше
заплітай вінки гілок.

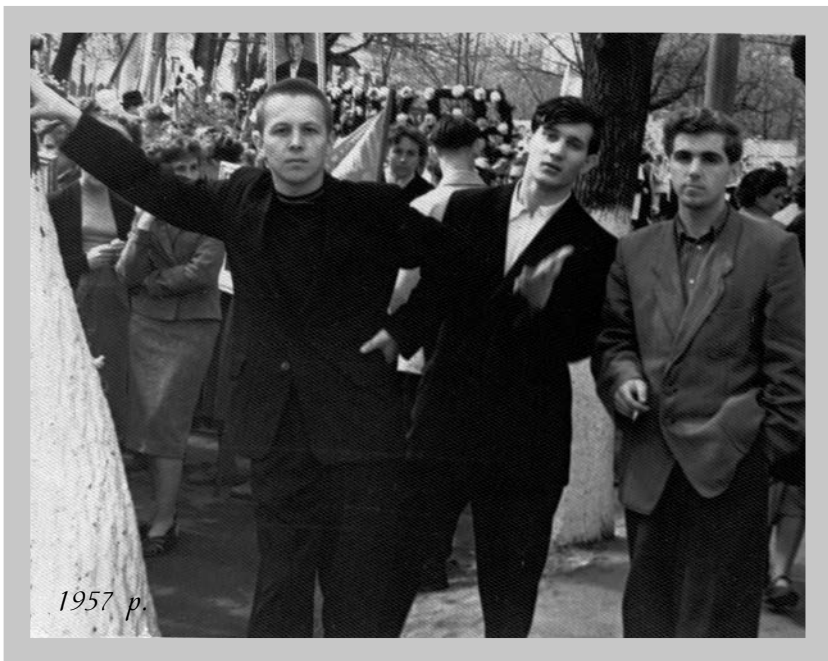
Солов'ю несамовитий,
голосніше щебечи!
А ти, милий, кароокий,
ти мовчи..

мовчи..

мовчи..

Вже талим снігом пахнуть вечори,
вже набубнявіли бруньки
на мокрих вітах,
вже скрізь розносить
березневий вітер
бентежний дух вербової кори,
вже у березах бродить сік хмільний,
уже їм, мабуть, сниться:
травень..
вечір..
і — зоряно,
замріяно —
у плечі
цілує
кучерявий
тепловій.

*М. Комову*⁴⁸

Розміняла осінь сто червінців
і пішла, пішла у дві руки
розкидати щедро шире сонце,
мідних осокорів п'ятаки.

В золотих заметах по коліна,
сад хитає в вітах дивний спів...
То дзвенить лукаво, безупинно
буйний листопад у сто вітрів.

Аж до хмар, рудий, немилосердний,
аж до хмар акордами зліта,
будить давнє, незабутнє в серці —
твої очі і твої вуста.

Слухаю, як ніжно він лютує,
його ритми жадібно ловлю,
може... може, крізь вітри почую
те далеке і страшне:
люблю!?

Останній лист коханій

Ти не приходиш, не сумуєш,
ти немовля своє цілуєш.

Не поглядаєш на годинник —
час перших зустрічей пройшов —
тебе кружляє вихор дивний
борщів, підлог і пелюшок!

А в ніч, як місяць мимо вікон
сріблиться гострий, наче спис,
ти спиш з законним чоловіком —
так звикло й необхідно спиш.

Мої листи тобі навіщо?
Вогонь поміж рядками свище!
І дим слова в димар несе.
І купка попелу.
І все.

О, царство вдавлених матраців!
Облиш сміятися, облиш,
байдуже полум'я кремації
імен далеких і облич!..

Не нарікаю. І не докоряю.
Пробач... За що — і сам не знаю.

Ось ти перед трюмо...

Воно

брехать не вміє і не хоче,
воно тобі відверто в очі,
як друг, що твій давним-давно.

Нещадну правду. Тільки правду:
губ соковитих шерхлу спрагу,
твоїх грудей важку красу,
і першу зморшку, і сльозу.

Щаслива?

Щастям повен дім.

Та все ж чогось уже немає,
бо час безжально обкрадає
тебе по крихті в щасті тім.

І снишся ти сама собі:
у когось на руках ласкавих
пливеш через вечірні трави,
а в травах —

роси голубі,

а в небі —

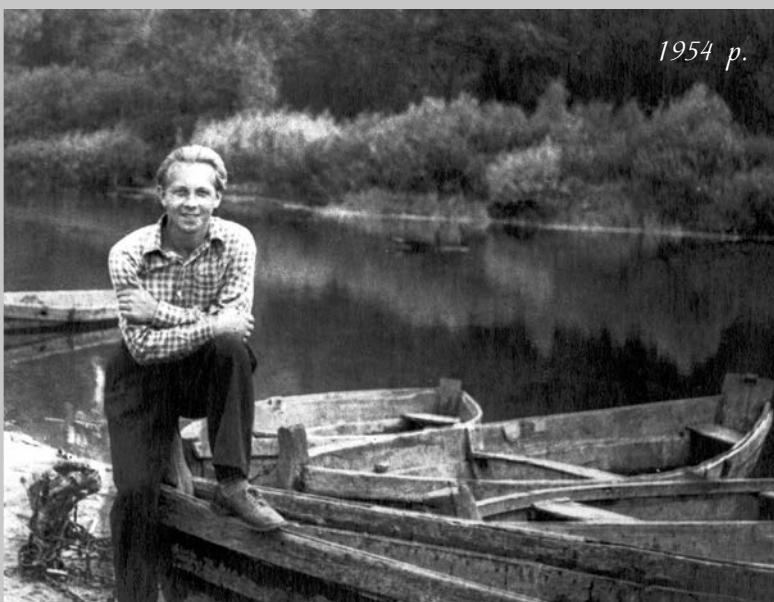
зорі голубі...

1955 p.

1954 p.

Ось ти спішиш —
квітки по ситчику,
аж вітер шарпає спідничку,
п'є сором'язливість колін...
Дарма — тебе чекає він!
Вам разом буде ледве сорок,
вам першу ніжність
палить сором,
під вами землю ніч хитає
від слова першого —
кохаю...

Тобі ще молодо і легко.
Як шаленіють солов'ї!
Як ще далеко, як далеко
ці сни сьогоднішні твої!..
І ось собі наснилась ти,
наснилась давня, безтривожна...
Ти розумієш: снити можна,
та в сни — ніколи не дійти.

Коли ж ти станеш забувати
зірки і роси голубі,
поклич мене:
я нагадати
зумію сни твої тобі.

Бо не забута, не розлюблена,
немов жива вода,
пригублена,
живеш в мені, в моїх піснях, —
та, що тобі приходить в снах!

Осінь?
Неправда!..
Хай вітром скаженим
листя шпурляє рудий листопад,
сліди замітає на наших стежинах —
не вірю!

Ти чуєш?
Ритми пливуть над землею:
ніжно, задумливо — білі берізки,
дзвінко і сонячно — клени,
басом — дуби.
Кожна гілка співає,
зичить надію і знаджує серце
вірити в завтрашній день.

Чуєш?..

Гай, листопадом підпалений,
наче оркестр симфонічний бринить..
Знаю —
він грає прелюдію травня!

Грудень
білим алегро шпарить,
на клавішах морозу бере басы...

Та хай аж в серце
заходять шпари —
над серцем
травневий фінал

висить!

Понад стежку-стежину —
сонця золоті...
— Звідки стелишся, чужинко?
Звідки листя заметіль?

— Звідти, звідти, де ступає
у чужому листопаді
та твоя, що не твоя...
Звідтіля!

Її очі неохочі
до минулої краси,
вона боляче регоче,
обманює: джакси!..
А в самої сум в очах,
очі тугою кричать.

Там вітри південні крешуть,
аж свистить з чинар вогонь,
сновидіння тонко брешуть
їй про іншого — його.

Засинає — осіянна
ссяйвом усмішок ясних,
а на ранок — Несміяна...
Горе?
Сміх?

... Я стою закам'яніло.
Я їй дякую несміло.
Я прийду додому пізно...
І (примарення полон!)
на очах моїх повисне
той же сон!

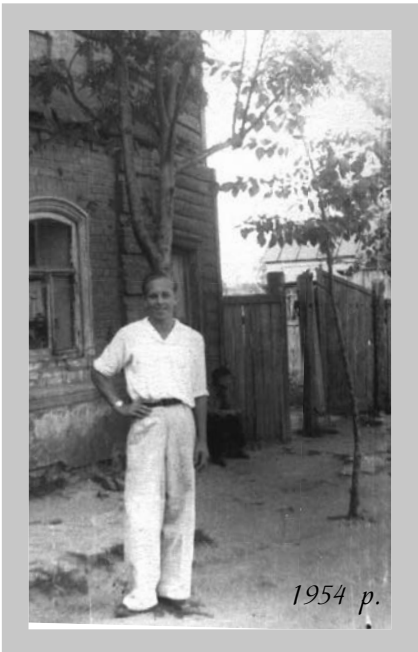
Віє, віє вітер —
а хто знає, звідки —
чи з-за гори, чи з-за гаю,
чи з-за саду первомаю...

Він ворожить мені
на березових струнах,
він приносить мені
твої очі, мов трунок,
він зорею усмішку твою повертає,
над землею тобою в півнеба світає!

Я читаю тебе в опромінених хмарах,
я чатую на тебе
у вранішніх маревах,
я тебе забуваю частіше й частіше,
я тебе забуваю чистіше й чистіше...

Повтори ж мені, вітре,
усе, що ти вмієш —
повтори мені світло
веселки на віях,
повтори з-за гори,
повтори із-за гаю —
десь там пісня моя,
що у мене немає!

Золоте поле

Я назову кохання полем золотим...
Я прочитав його очима серця
у завтрашніх твоїх —
докірливих і ніжних,
де тихо крила смуток підіймав,
де в глибині
на самім обрії тривоги
ясніло невимовно світле
і обіцяло райдуги над полем..

Над полем золотим,
яким тебе я називаю.

25/03.1962

В цигарковім диму
вештався напівп'яний Бахус⁴⁹,
тремтіли стегна,
падали слова
під ноги поглядам.

Вам поле золоте?

І скло світило не своїм вогнем,
і тільки губи — наче дві троянди —
усмішку кидали,
що серце пробивала..

Вам поле золоте?

Я руки твої брав, як два багаття:
знав, що згорю, —
та в цім рятунок, знав.

26/03.1962

Сакс гірко схлипував,
все скиглив,
а контрабас ображений щось глухо
йому у вухо бубонів..
А скрипка так сміялась!

І ось
я твої очі прочитав в мільйоні,
і вже вони біля моїх,
і треба
дивитися, дивитися на них..
А в них —
така глибінь!
Такі скажені хвилі!

28/03.1962

Вулиці — нерви весни..
Сніг на волоссі не танув —
і ти піднімала на віях райдуги,
коли хвилями ніжності
твій погляд
бив у берег душі моєї.

Як я чекав від тебе
забутий голос,
що в такий же вечір
мене колись покликав!

Ти усміхалася?
Спасибі —
я все-таки пізнав
в усміхнених вустах оту,
що загубив колись
в рудому листопаді,
знайшов сьогодні у тобі,
а завтра —
і знову загубив.

29/03.1962

Кожна літера коротенького листа —
ножем у груди, прямо в серце..
Чорним сяйвом
ліхтарі замиготіли
і закричали щось нечутне..
А золотого поля не було.

Сліди

Вранці небо чисте і прозоре.
В шибку б'ються перші промінці.
Мати увійшла до хати з двору
і з порогу мовила дочці:

— Чи ти знаєш, доню? Біля хати
сю ніч хтось під вікнами ходив..
До світанку не давало спати —
подивися, скільки тих слідів!..

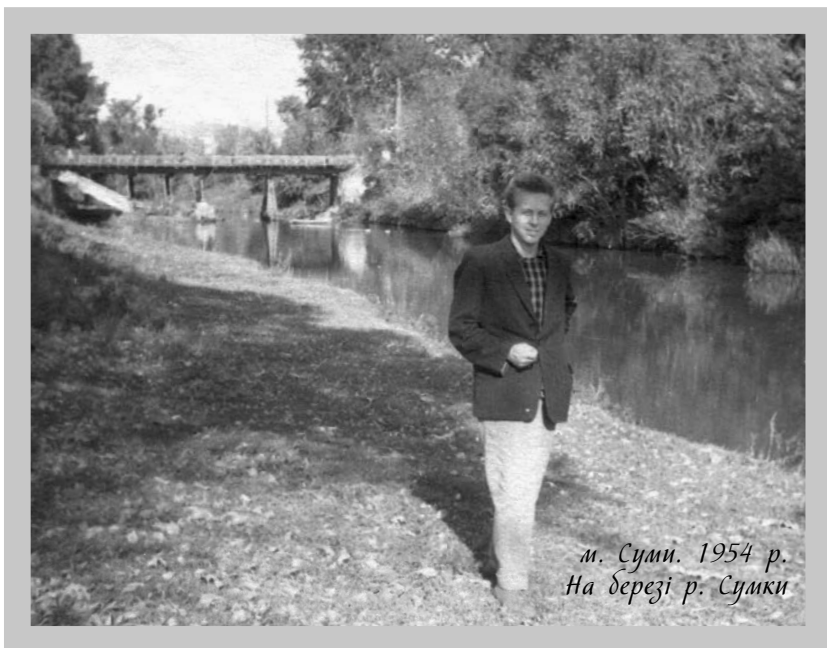
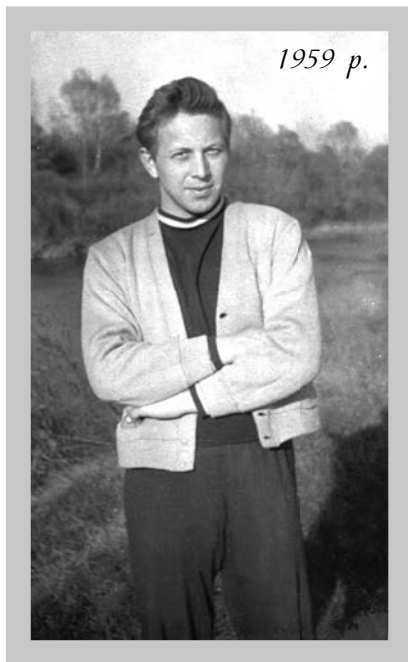
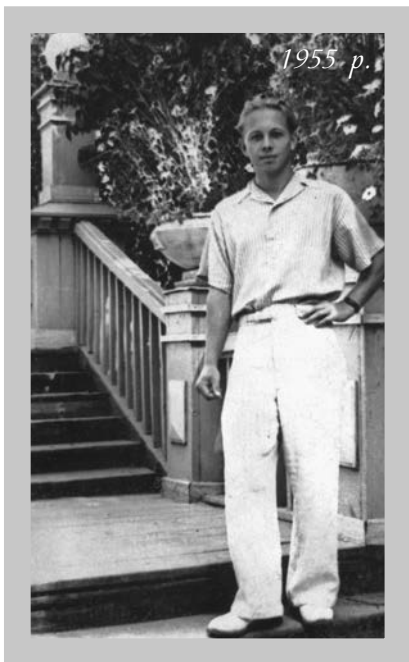
Глянула в вікно, почервоніла..
Так і є — це, мабуть, знов Павло!
— А мені яке до цього діло?
Походило, змерзло та й пішло!..
— Може, — хитро усміхнулась мати.
Їй-то зрозуміло з тих слідів,
Що отой, хто сніг топтав під хатою,
слід в дівочім серці залишив.

Райдуги

Сни про тебе медом пахнуть гречаним,
сни про тебе міняться
барвами мрії,
до тебе не дотягнутись,
не докричати —
далека, серпанково ледве мрієш.

Спасибі,
я і такій тобі радий,
спасибі —
моїй Джоконді украденій...

Дивлюся, аж поки на віях райдуги
тебе не сховають..
До нових райдуг.

Були у травня білі ночі,
у вітру дзвін,
у хмар гроза,
у неба зорі,
у трави роса,
а в мене — твої сірі очі...
Чи ти ще вернешся,
щоб знову
і білі ночі,
й вишень сніг?..

Вернись, і дай у ніч бузкову
напитись, весно, з вуст твоїх!

Яблуневі строфи

Це було у травні...

Йшла по стежці вродлива жінка,
вісімнадцяти весен жінка,
і комусь усмішку несла.
Вона вбрід ішла цвітопадом,
обережно вона ступала,
і провалювались по коліна
її ноги стрункі у цвіт.
Біла сукня її так чітко
малювала дотиком вітру
феєричні лінії стегон
і грудей привабливість гостру.

Я чекав тебе двадцять віків,
я любив тебе двадцять віків,
я шукав тебе двадцять віків,
де ти двадцять віків ходила?

Цвітопадом (так обережно!)
по стежині (так обережно!)
вісімнадцяти весен
(так обережно!)
жінка (так обережно!)
ішла...

І усмішку свою загубила!..
Безпорадно вона дивилась,
де усмішка її пропала,
розгортала траву і віти,
брала білі пелюстки в руки
і дивилась крізь них на сонце.
Я сказав їй тоді:

— Раїсо,
я чекав тебе двадцять віків,
я любив тебе двадцять віків,
я шукав тебе двадцять віків,
де ти двадцять ВІКІВ ходила?

Твоя усмішка в мене в серці!..

Та вона не сказала ні слова,
сірим сяйвом очей хлюпнула —
й стала білою — білою,
сніжно-білою,
рожево — білою яблунею.

Я пішов в цвітопад..
А вона зачала від вітру.

Білі строфи

Пливуть у небі хмари, як вітрила...
Я їх слідкую, як твою усмішку, —
у них твоя відвертість і мінливість,
і страшно не дивитися на них.

Грозою можуть, лебедино можуть,
уміють райдуги, уміють блискавиці,
вони проходять крізь блакитний
простір,
як ти крізь серце:
йдуть — а в нім завжди.

У нім завжди, а тільки ж подорожні...

О, білі хмари, білі подорожні!
Чого ви в серці тільки подорожні?

Ти знаєш це...
Відповідай сама...

Ой гаю — гаю, зелен-розмаю...

І не забудьте в згадках зрина.

Де я сліди твої відшукаю,

згубо моя,

моя зоре ясна?

Тільки не вірю, що є в світі зрада!

Вірю, ти вернешся, де б не була!..

Чуєш?

Я сто золотих листопадів

віддам за той травень,

яким ти пройшла.

Твої сліди ховав від мене травень
під щебет очманілих солов'їв,
і листопад рудий,
що на зів'ялі трави
журливе золото трусив із ясенів.
І ось вже грудень білий на світанні
розхристано й засніжено мете...

Та віриться:
твої сліди
кохання
все ж відшука
й до тебе приведе!

*ПОЕМИ ТА ВІРШІ,
ЩО НЕ ВВІЙШЛИ
ДО ЗБІРКИ ПОЕЗІЙ
"СОНЦЕМ ПОВНИЙ"*

Українська рапсодія

(поема)

1. На сотні верст —
Сибір в крутих снігах,
безжально і дошкульно в очі вітер...
О, царська милість — на краєчку світу
свою любов носити в кайданах!

О, дійсно, правда на землі гірка,
якщо за неї в зуби б'ють і ганять,
і по Сибіріці під багнетом гонять,
ведуть, мов на вогонь, Єретика⁵⁰!..

Нехай гірка, та повне серце нею —
струмує в жилах вірою вона...
Нехай орли рвуть серце Прометею⁵¹ —
їм кров його не випити до дна!

Понад наругою і батогами
та кров горить,
допоки в грізний час
не спалахне знаменами над нами
і не покличе до відплати нас.

Вона горить — і будить в серці віру,
до помсти справедливої зове...
Не погасити холодом Сибіру
вогонь душі,
що правдою живе!

2. Духмяний серпень
ронить щедро зорі..
Черкнуть об ніч, медову і терпку,
і падають з далекої безодні
під яблуню в заснулому садку.

А як світанок променем ласкавим
торкне зелені кучері гілок,
червонощокі яблука у травах
зажевріють осколками зірок!..

Він росить ноги,
він бере в долоні
ті зоренята в крапельках роси,-
вони так смачно хрумкотять, червоні,
коли їх тут же, у садку, їси!

Хитає світ, блакитний і зелений,
малого небом, шелестінням віт..
Сміється син паламаря Арсена,
не знаючи, який болючий світ!

3. Ой, думи, думи — гінко, гінко,
мов вітер у степу, гаса!..
Ой, думи, думи — гірко, гірко,
аж по щоці сповза сльоза!..

Хоронять слово, зір хоронять
братолюбиві нагаї..

Висить

сокирою

корона!

А тут ще повзають свої..

Забули матір,

рідну мову,

жбурнули совість на сміття

і одягаються в обнову —

архиїудине дрантя!..

Та правда є!

І правда — буде!

Нехай вона поки що спить,

її колись розбудять люди —

народ уміє це робить.

Ще над минувшиною злою

піснями зійде майбуття..

За нього він стає до бою,

йому — усе його життя.

5. При тьмянім світлі в сірій тиші —
уже ясніє й небокрай —
Грабовський кров'ю серця пише
про заневолений свій край.

О Україно, Україно,
йому ти снишся знов і знов —
земля журлива, тополина,
його страждання і любов!

Густі гаї, озера сині,
сади вишневі повесні —
етапи довгі, пересильні
сховали їх у долині.

Сховали їх ...

Та не сховали
в розлуки сизому диму
отих пісень,
яких співали
твої уста колись йому!

І не сховали сліз пекучих,
отих людських гарячих сліз —
він їх крізь всі шляхи і кручі
в Сибір засніжений проніс.

Людського гніву не сховали,
людської віри в світлі дні..
Як передумано немало
про тебе ним в часи нічні!

Ось пише він.
Слова лягають,
спішать на аркуш з-під руки,
ясною вірою палають
натхненні, пристрасні рядки:

— І впливаєш ти над мене
у тій збагніченій красі,
що не зруйнують, серце-нене,
твої пекельники усі!

6. Тобольський вітер

ранньої весни
гортає в небі хмари швидкоплинні,
тривожним шумом навіває сни
йому про весни українські сині.

Крізь версти й роки
в сни його пливе
в прозорих хвилях широчінь Дніпрова,
і журавлі, й безмежжя степове,
і над Пушкарним буря черемхова.

Пливе у сни щасливих сміх людей,
їх пісня не захмарена і щира,
той радісний, омріяний той день,
який співав він
і якому вірив.

Пливе земля розкутою любов'ю,
його безсмертя і життя його,
яку,
мов сонце,
він любив до болю...

А сонце —
заслуговує того!

Березень 1965.
с. Велика Чернеччина

ЗОРЯНА ПОЕМА

I. Протистояння

1. 9, 8, 7...

Секунди вихором в скронях,
останні земні секунди -

6, 5, 4...

Крізь простір і час

до начала начал — в нікуди?

крізь химерні

завихрення і спіралі,

світи, закутані полум'ям...

Дюзи⁵² громово співають,

спопеляючи страх —

3, 2, 1...

Старт!

2. У вухах — дикий дзвін, у жилах —
чавун розплавлений кипить...

О, як це страшно — тільки мить,

а в ній — усе земне тяжіння!

Усе розрахували вчені —

і час, і місце, і маршрут...

Але пробачте за нечемність:

тяжіння й інше діє тут.

Законів, формул — ані грама,

в нім все по-іншому стоїть —

живих сердець кардіограма

цього тяжіння смисл таїть.

3. В ілюмінаторі — щирі, немов у матері,
сльози прощання —
вмиті дощами
весни...

Все лиш на відстані збагнути,
переступивши рубікон...
Ти помилявся, діду Ньютоне,
свій коментуючи закон.

В ілюмінаторі — рідні, немов у матері,
такі ж невеселі
очі озер,
морів.

Згадав би про живу людину —
вона ж не каменю шматок!
Тоді б ти відшукав причину
важкого злету до зірок.

...В ілюмінаторі — покручені, як у матері,
зморшки масивів гірських,
де сиві
сніги...

4. Пливуть секунди, світло тане
довкіл ракети — наче дим.
Вже лише цяточкою тьмяно
ген-ген Земля — мій рідний дім.
Але над розумом тяжіє,
але бунтує в жилах кров
всепроникаючим тяжінням,
що називається — любов!

Тяжіння гір і океанів,
тяжіння вітру і роси,
тяжіння вранішніх туманів
і полудневої грози;
тяжіння трав густих медових,
струнких березових гаїв,
в п'янкій черемусі бідових
і очманілих солов'їв;
тяжіння усмішок і слова,
облич знайомих і чужих, очей чарівно
волошкових,
жінок несказано земних...
Воно — цупкіше, ніж у кого,
і є причиною причин —
нікуди не втекти від нього
і не здолать його нічим.

II. На крилах легенди

1. Я перед сонцем на коліна
на землю падав і моливсь.
В моїй печері тріска тіла —
я перед тріскою хиливсь.
Рясніли зорі і сузір'я,
плескали сяйвом із ковшів,
і я — у мамонтовій шкірі, —
на нього дивлячись, тремтів.
Мене вогонь манив і кликав,
і жах пронизував до п'ят,
коли з гори із ревом диким
змітав живе лавинопад.

Вогонь землі —
вогонь багаття,
вогонь небес —
вогонь світил...
Як довго ще вікам збігати,
щоб я доріс до власних крил!
І хоч мій шлях не вився прямо,
я не даремно в шкірі прів —
навчився будувати храми,
скидати й ставити царів.
Навчивсь, щоб камінь вмів світитись
жіночим ликом і плечем...
Я знав уже страшну різницю
межи оралом і мечем.
Я знав — земля моя відрада,
моє життя, а я — лиш прах,
але яка щемлива знада
була у сонці і зірках.
І я тоді —
смішний, безсилий —
у синій світ, що так манив,
злетів на вигаданих крилах
і перед Богом завинив.

2. Ікар⁵³: О, скільки простору і сонця,
коли піднятиш вище хмар!
Чи не омана, чи не сон це?
Чи це не сила чорних чар?
Згори у очі ріже світлом,
і знизу вітер свіжий б'є.

Зевс-громовержець править світом?
Брехня!
І вища сила є!
Не знаю я, яка то сила,
іще нема для неї слів...
Я — божий раб, і в мене крила,
я замахнувся на богів!

Дедал⁵⁴: Мій сину,
моря бійся, сонця бійся —
солоні бризки
пір'я крил намочуть,
а сонце віск розтопить —
і тоді — рятунку не шукай.
Лети ж...
Страх — для нікчем,
бо правда —
між водою і вогнем!

Ікар: Боятись сонця?
Хай вже моря,
що поглинає кораблі,
змиває селища і горе
приносить нам, що на землі.
Ти, батьку, вчив мене злетіти,
переступивши всі табу —
людські і божі...зрозумій ти —
ніхто не вибира судьбу.

Нехай же вітер хмар вітрила
хутчіш над морем пожене!
Нехай несуть до сонця крила,
до самих зір несуть мене!

3. ... Та капле віск і опадає пір'я,
пронизливо хитнувся раптом світ...
Хвилює море і виносить піну
криваву — на розпечений граніт.

III. Марення. Правда крилатих

1. Лечу...

Чумацький шлях куриться
в колесах Зоряних Возів,
біжить Велика Ведмедиця,
кудись тіка від Гончих Псів.
А Діва вічність п'є із Чаші,
зажура цідиться з-під вій,
мовляв, біжіть,
це справи ваші,
лиш не поруште спокій мій.
Я жду із мандрів Геркулеса⁵⁵...
О, моє серце, повне дум!
Вже мою віру на Терезах
переважають біль і сум.

2. Здогадок — ні числа, ні ліку:
чи Геркулеса розірвав Дракон,
чи золоте Волосся Вероніки⁵⁶
причарувало і взяло в полон?
Як тяжко в небутті чекати,
терзати душу без кінця...
Чи їй когось уже послати,
щоб відшукати мандрівця?

Ця мисль її безперестанку
хвилює, в голові вита...
І Лебідь зоряні світанки
крилом широким розгорта.

3. Лечу. Лечу...

Я сам вже майже птиця!
Я майже відірвався від землі,
торкаюсь хмар...
І це мені
не сниться —
вже ось зірки — великі і малі.
Мені уже підвладні час і простір,
я за собою всі мости спалив —
назавжди...
Але як не просто
я цю круту орбіту підкорив!

4. а) Згадайте!

Монастир холодний.
Ікони, фрески... —
пекло, рай...
Десь тут змарнілий,
геть пожовклий
вмира каноник Миколай.
Заховані в безодню очі,
глибокі зморшки на щоках...
Над ним нудотливо бурмоче
молитву ієромонах.

Худенька свічка під розп'яттям
хитає племінь-язичок...
Йому б із ліжка зараз встати,
на стіл поставить нічнийок.
Взять астролябію⁵⁷, трикветрум⁵⁸
і ще б хоч раз — лише на мить —
відчути,
як летить планета,
як сонце завчено летить!
...Півні.
Сіріє неба чаша,
на свічку дмухає монах...
Здається, шлях лише почався,
душа ж — другий обрала шлях...

б) Згадайте!

Місяць срібні пальці
крізь ґрати в'язню простяга,
та пише,
пише щось Кибальчич⁵⁹,
бо кожна хвиля дорога.
Його зашморгують петлею —
думки, думки...
Як плин ріки.
Як вознестися над землею!
Як висоту перемогти!
А завтра — страта...
Що ж, хай страта.

Йому найперше — зореліт.
Немає ні жалю, ні страху,
ні відчаю — лише політ!
Він знає твердо:
підє прахом
не мрія в землю, підє плоть...

5. ... Це теж було початком шляху
і вірою його було.

6. А скільки інших?!
О, безкрилі
приборкувати вмiли їх,
вони за ґратами гноїли їх —
крилатих родичів своїх.
Вони так старанно і вперто
крилатим ланцюги плели,
як ті вужі —
під страхом смерті
свою безкрилість берегли.
Безкрилі нищили крилатих
в ім'я гнилої темноти...
Але й розтерзані
стократно
ішли крилаті до мети.
Але світилась вже зорею —
понад моря й материки —
останнім словом Галілея⁶⁰
крилата правда у віки!

IV. Лютий 1600 року. Площа Квітів

1. Місяць лютий...
сніг колючий,
сніг шістнадцятих віків, — і
Площа Квітів,
квилить вітер
над бездушністю хрестів.
Площа Квітів?
Ні — катів!
Чорне сім'я Торквемади⁶¹
проростає на кістках.
Богоявлені прелати
руки гріють на кострах.
Єретик?
Тягніте жили!
Душу — з грішної душі!
І освячені дзвеніли
під сутанами ножі.
Не свята вода з кропильниць
по землі лишає слід —
кров'ю,
кров'ю
кровопивці
щедро бризкають у світ!
Місяць лютий...
сніг колючий,
сніг шістнадцятих віків.
Площа Квітів,
дим над світом,
на хрестах — крові роса.
Учту правлять небеса!

2. О, як впевнено, безжально —
суд господньої руки!
Перші іскри — наче жала,
наче леза — язика.
Хто ти?
Що ти?
Говори ж!
Грішний так собі й згориш?

3. ... Та світами переповнена —
у сонцях його душа.
Не спалити правду в полум'ї!
Не розп'яти на ножах!
Є шалена віра в серці,
є планета у багні,
є у вічнім русі Всесвіт,
є людина у вогні.
Грішна земле,
це ти ждала?
Трусони материки,
вирви з полум'я Джордано⁶²,
сіть твоя — єретики!...

4. Невблаганно,
бездоганно
вітер дим гіркий жене.
Правду полум'я жере.
Тільки з диму,
тільки з диму
виростає знов, як диво,
виростає із вогню...

Правда йде назустріч дню!
Йде крізь вогнища й в'язниці,
всім смертям наперекір.
В кам'яних її зіницях —
Таємничий відблиск зір!

V. Ранок Цюлковського

1. Віки...

Яка жорстока відстань!
Віки...
Яка коротка мить!
Віки не вистачало хисту
людині час переломить.
Від пірамід і вавілонів
аж до калузьких черепиць...
Час біг крізь пальці із долоні,
ховав у землю черепи.
І — як примара — мрія дальня
цвіла у стомлених очах.
Чудна легенда стародавня
свердила мозок — ніби цвях.
А той у звивинах
напрягся,
півкулями кипів —
аби
не всує потом крились рясно
круті сократівські лоби.

По крихті розуму скарбницю
поповнював учений світ,
але найбільшу таємницю
не розтопив солоний піт.
І недосяжні,
Незбагненні
ряхтіли зорі в небесах...
Один лиш місяць — ніби геній —
думки до ранку колисав.
Та вище піднятих долоней
не опускалась неба вись —
від пірамід і вавілонів
аж до калузьких черепиць!

2. ... Калуга спить.

У вікна дощ періщить,
у двері вітер, мов скажений, грюка.
Як нагаї, січе Росію хвища,
в Росії — до колін в'язка багнюка.
Не вирвеш ніг...
Чого вона так липне
до ніг Росії?
На стілець присів.
Підсунув стіл.
Як радісно він скрипнув!
Довіжливо папір зашелестів...
І знов рядки лягають з-під руки,
знов креслення мережать аркуш чистий.
Крізь нетрі формул вперто йдуть думки
до істини — на свій останній іспит.

3. Вона тікає,
ще її не схоплено,
вона вже поруч.
Ось — один лиш крок...
А скельця окулярів телескопами
заплутались в оазисі зірок.
Земля — колиска розуму людини
і крапля в безкінечності світів?
Та знає — десь другі планети лунуть
подібні їй...
Він впевнений у тім.
Там є життя у глибині космічній
і є вони — по розуму брати!
Невже до них ніколи не дійти,
невже дороги їх непересічні?
Тоді втрачає смисл земне життя...
Земля ж — колиска розуму людини!
Нехай же розум вище й вище лине —
і в цьому суть всесвітнього буття!
Колиска стане спогадом дитинства,
тугим вузлом
міжгалактичних трас,
коли з Землі ракети променисті
помчать на Марс і далі...
В добрий час!

4. ...Хай мерехтять —
поки що таємниче —
там — за дощем, за хмарами вгорі...
Хай глупа ніч в Росії,
на зорі
земні дороги до зірок покличуть!

Злетить,
злетить,
злетить до них людина!
Він вірить в це —
для цього тільки й жив,
до них ворота небо
ще відчинить,
як він сьогодні
в мрію відчинив.
... Підходить до вікна,
світанок синій
схід сонця золотом розмалював.
Воно вже сходить,
над його Росією, —
і він зітхнув,
і телескоп прибрав.
Яка над містом розляглася тиша,
лиш осокори в світанковій млі,
зеленими
ракетами
застигши,
рвонуть ось-ось, здається, із Землі!

VI. Кольори душі!

1. Був різним я в своїх стремліннях,
ще більше — в пошуках крутих:
і лабіринтом формул дивних,
і мрією доріг отих...
Своїх дерзань живлющі зерна
в одне я поле загорнув.

Я був Ікаром і Ейнштейном,
і просто хліборобом був.
Я тихим був і навіженим,
розумним був і диваком,
осліпленим і прокаженим,
дитиною і стариком.
Я був з тими,
які ламали
залізо Курської дуги
і зачерпнули шоломами
із Ельби й Одери води.
Мені болять
іржа осколків
і вічно юний небосхил,
і від Дунаю аж до Волги —
братерський пантеон могил.
Хай на землі лишили ноги
вогнем пропалені сліди,
це теж була моя дорога,
мій шлях у зоряні світи!
Тож над всіма — кому не бути,
де обеліски — мов штики,
злітають в небеса
салютом
і вічним реквієм — зірки!

2. ...Хто в свої вісімнадцять не мріяв
диво взяти у дві руки?
Хто свої вісімнадцять не міряв
на легенди і на віки?

Жив на білому світі хлопець —
в білій хаті,
що над Дніпром.
О, як часто вдивлявся хлопець
у небес голубий огром,
де колись
запорізькі струги
хвилі різали на зорі,
де під вербами віщі струни
сліпо гладили кобзарі.
Хлопець довго сидів на кручі.
Кучерявились лозняки.
Вечоріло...
Ще не приручені
пробивали імлу зірки.
Скільки ж їх там!?
Не зрахувати.
Може, тисяча?
Чи мільйон?
Мрії, мрії,
яке ж то свято
вам віддатися у полон!
Небо, небо, одвічна спраго,
хто до тебе не клав доріг?
В сорок п'ятому —
десь під Прагою —
він від кулі себе не вберіг.

3. Монолог Івана.

Це я — Іван.

Ви чуєте мій голос?

Це я, що мріяв над Дніпром колись...

У мене ніч —

і не підняти голову,

корінням трави в череп уп'ялись.

Крізь серце проросли вони корінням,

мотуззям цупко ноги обплели...

У вас там зараз роси і проміння
(мабуть, не всю кров ми пролили?).

У вас там зараз яблуками пахне,

у полі досягають колоски...

У мене тут — не ворухнуть руки,

лиш корчиться моя болюча пам'ять.

Вже в серці кулю з'їла зла іржа,

Вже часу тлін гризе на порох ребра...

Одне шкода —

хотілося у небо,

потрапила ж туди

лише душа.

А що вона без тіла?

Курява.

Маленька хмарка, що блукає світом.

І він замовк.

Захвилювався вітер,

на землю впала крапля дощова.

VII. Світлі мінори

1. Земля...

Які віки спливають,
поки я в безвісті пливу?
Як там кохають,
що співають
і чи толочать сон-траву?
Які там березні і червні?
В чиїх руках чия рука?..
Самотність вишколено й чемно
у серце кігті запуска.
Яка спокуса —
свіже сіно!
Цвіркун в полоні своїх мрій.
...А я пірнаю в очі сірі
і чую тихий голос твій...
О, недолюблене минуле!
Хто тебе вигадать посмів?
З якою швидкістю майнуло
ти в світ неопалимих снів!..

2. Прощай...

Прощай, моя Сіроока,
віки спливають між нами,
невпинна космічна дорога
проносить мене світами;
ні голос,
ні радіохвилі
уже тебе не дістануть, в очах моїх
райдужнокрилих
сузір'я тремтять і тануть;

не стій,
не дивися в небо,
риданням здушивши груди,
я повернусь до тебе,
коли вже тебе й не буде;
ти станеш вітром,
зорею,
веселкою над землею,
колосом станеш в полі,
сестрою стрункій тополі;
а я понесу в безкрайність
твоїх вуст пелюстки солоні,
очей твоїх безпорадність,
теплі твої долоні,
слів твоїх світлу ніжність,
що спрагу мені гамували,
грудей твоїх стиглу сніжність,
які цілувать давала...
Ніч, де в пахучім сіні,
у червневій громовій тиші
цілував я тобі коліна —
своїй грішній і найчистішій, —
прощай!..

3. Прощай, моя Сіроока,
віки спливають між нами,
невпинна космічна дорога
проносить мене світами;

ні голос,
ні радіохвилі
уже тебе не дістануть,
в очах моїх райдужнокрилі
сузір'я тремтять і тануть;
мене все нестиме й нестиме,
та зійде колись, мов зерна,
любов твоя незгасима,
і знов приведе на Землю...
Знайду не очима — серцем
сліди, залишені нами,
і поцілую стежку,
де ти ступала ногами,
прощай!

VIII. Епілог для нащадків

Брати по розуму, вже скоро
я увійду у ваш zenit
і десь в блакитних ваших горах
свій пришвартую зореліт.
Порозумітися не просто?
Є спільна мова у живих!
Віднині слова хай попросить
усмішка у очах моїх.
Я прилечу до вас за снами
блакитно-сніжних Аеліт.

Я розкажу вам, як між нами
лежав неборимий світ;
як на Землі, моїй планеті,
крилатість пробивала шлях,
як відступали перед нею
безвір'я, немічність і страх;
як ми бажали, як дерзали
в кипінні перемог і втрат,
не мімікою — так сльозами
я розкажу тобі, мій брат;
щоб у сім'ї всесвітній розум
зріднив, з'єднав далеких нас,
щоб нам до істини йти разом
і віднаходить кожен раз;
щоб в Еру Світового Братства
на мрамурі слова лягли —
такі болючі і прекрасні,
які лиш ми сказати могли:
ЧЕРЕЗ ТЕРНІЇ ДО ЗІРОК!

Січень — квітень 1963 р.

*м. Суми. 1959 р.
З Иваном Корнющенком*

ВІЛЬШАНСЬКІ ЕТЮДИ

Нині пензель — до біса!
Зачека й полотно...
Треба швидше до лісу,
де не був так давно.
Він сьогодні — людина,
а тоді вже — митець!
Ось знайома стежина
поспіша навпростець.
Ось та сама криниця —
з-під коріння верби:
пити — вік не напитись,
лиш ковток пригуби.
Очі спрагло вбирають
небо — рідне до сліз...
Виплива, проступає
синій Псел між беріз.
Милі серцю Вільшанки⁶³!
Тут хмільний без вина.
Вечори і світанки,
і небес глибина.
Зачекайте картини,
угамуйсь олівець!
Він сьогодні — людина,
а тоді вже — митець.

2. Поезія світанку понад Псллом...

Ще в буйнотрав'ї студеніють роси,
а на тім боці кучеряві лози,
дрімають смачно безтурботним сном.

Та вже зоря поволі над селом
встає,
тече розплавленим залізом,
туманів розриваючи завісу
своїм рожево-золотим крилом.
День настає...
Спішить кудись човном
завзятий дід-рибалка бистриною,
і чути — ген, як десь за долиною
торкнув борта натомленим веслом.
Поезія світанку понад Псллом!

3. Як легко мріється отут,
на цій землі благословенній.
Якби ж йому іще забудь
про бідний люд і труд злиденний.
Багато бачив на віку
і сліз,
і кривди,
і сваволі.
І серце роздирали болі,
будили ненависть гірку.
І чим вона була сильніша
до всякого на світі зла,
його любов усе палкіше
до скривджених людей цвіла.
Він з них писав свої картини.
Він так богів не малював!
Як трепетно у руки брав
свій пензель...
Мов малу дитину.

Лиш їм талант свій віддає,
свої бажання і надії.
Замислився...
Не про своє.
Про щось далеке й світле мріє.

4. У Вільшанках знову листопад,
де митець колись ходив стежками,
все такий же...
В маєві багать,
упереміш з небом і вітрами.
Наче ярмаркові Сорочинці —
ліс гуляє...
Осінь в дві руки
розсипа березові червінці,
мідних осокорів п'ятаки.
А вітри — мов лірники співають,
дзвонять-дзвонять струнами гілок.
Що роки? Вони, роки, спливають...
Час — вода.
Вода, а не пісок.
Тільки чомусь раптом та й здається,
ніби знов і він сюди прийшов —
з щедрим на добро і правду серцем,
де не кров пульсує, а любов.
До людей любов — пречиста й світла,
до землі — незміряно свята,
що сьогодні сонячно розквітла
й нам під ноги листом обліта.

Балада любові

Україно моя, тополина пісня,
моя спрага вишнева, умита Дніпром, —
над моїм неспокоєм
схилилась ти світлим чолом,
над моїм досяганням
твоя непотоптаність висне.
Ранком, повним болючих Шевченкових снів,
твої щирі дороги
між зорями
владно лягають...
То над згубленим скрипом
далеких чумацьких возів
твої діти
в долонях
червоні сонця підіймають!..

Пахне правдою вітер,
і чиста, мов правда, роса.
І ллючись на планету
веселково і шовково,
твоє слово співуче,
як юність небес, не згаса.
Хто подужати зможе
народом народжене слово?..
Я расту, моя земле зелена, з твоєї землі,
відчуваю і бачу, твою переймаючи вдачу:
напророчені обрії дітям твоїм замалі!
Я за це тобі вдячний...
І я тобі, нене, віддячу!

Грудень 1962.
с. Велика Чернеччина

Твої очі

Знаю: люблять очі блакитні —
в них небес глибина,
в них всміхається тихо, привітно
сама радість ясна.

Знаю: чорні кохають очі,
знаю: в чорних очах —
божевілля травневої ночі,
що гуляє в садах.

Знаю: карі душу тривожать —
в них і щастя, і гнів,
розлюбити ніхто їх не зможе,
коли вже полюбив...

Хай вони — неправдиві чи щирі —
розбивають серця палкі,
тільки я — я кохаю сірі,
бо у тебе такі!

Жовтень 1958.

м. Суми

Малює білим пензлем січень

Малює білим пензлем січень,
кладає морозяні мазки
про щось казково-таємниче
на опромінені шибки.

Химерна сніжна феєрія,
напівреальність, як вві сні!...
Та все ж угадується мрія
в його іскристім полотні.

Пливуть у душу кучеряво
кущі чубаті з полотна,
і соковите різнотрав'я,
і ген гаями далина.

Там десь вітри дзвенять вишневі,
там десь під ноги цвітопад,
там в очі — райдуги у небі,
там в серце — солов'їний сад!..

Дивлюсь, дивуюсь... Навіть вічі
мені незмога відвести:
малює білим пензлем січень
прозорість буйної весни!

Січень 1963.
с. Велика Чернеччина

Балада про художника

Він розумів, про що шепоче тополя, він міг
розмовляти з солов'ями; він любив свою землю,
мов рідну матір, він умів читати людські
серця..

Він пензель взяв,
узяв палітру в руки —
і степ намалював,
і сонце понад ним,
на обрії село,
і білих яблунь дим,
і річку під селом,
і лозняки,
і луки.

А над селом — зорю,
впівнеба,
напівсвіту,
неначе серце пристрасне своє;
там день іде,
там сонце устає,
несе землі
свою усмішку
світлу.

І сонце встало!
І прокинувся вітер,
аж задзвеніли роси по траві,
і загойдались
яблуневі віти,
запахли терпко
квіти польові.

День розгорявся:
ламались в небі хмари,
і глибшала
блакитна глибина,
й земного серця
соковиті вдари
пливли у світ
з живого полотна...

І проростали колоски руками
отих, хто чорну землю
розорав,
і вивів на орбіту,
і зірками
свою любов
над вічністю підняв!..

Ви ж плуталися
під ногами в нього,
критично бризкав піною
вам рот:
— Це казна-що!
Не розуміємо нічого!

Хіба отак
змальовують народ?
Наворожив!.. Це вигадка!..
Бо мертве все оте,
що зараз наче дихає й співає,
ще мить —
і зілля забуття зросте,
де зараз дівчина,
мов яблуня,
свою цноту ховає!

І він тоді,
їм кинувши, — дивіться! —
пішов у степ,
що сам намалював,
у степ, налитий
правдою по вінця,
у степ, що сонце
на собі тримав.

...І тепер про нього шепоче тополя, його ім'я
вितьохкують хмільні солов'ї у вишневих садках,
рідна земля співає про нього, спокійний і
співучий голос його чується в битті людських
сердець!

Листопад 1964.
с. Велика Чернеччина

Зозуля

Ріка. І полудень. І спека.
Лежу, очима небо п'ю..
Десь на тім боці,
 десь далеко
кує
 зозуля
 у гаю.
З гушавини, з рясної гілки
ку-ку пливе у долину..
О, лісова ворожко, скільки
ти накуєш мені,
 ану?

Кує зозуленька — та й щиро:
на цілих два життя кує!..
Не йму тобі, ворожко, віри —
воно одне, життя моє.
 Віщуй мені прямі дороги,-
 нехай тернисті, хай круті.
 Це щастя — в кров збивати ноги,
 йдучи лиш прямо у житті.
Віщуй, щоб спокою не мати,
тривоги і синці лічи.
Це щастя — кривду потоптати,
землею рідною йдучи.
 Віщуй — співати пісню людям,
 що серце будець день при дні!..
 Такого досить щастя буде
 І на одне життя мені.

Липень 1971.
с. Велика Чернечина

Пам'яті поета

Ідуть, проходять на землі поети
тривогами своїх крутих шляхів...
І чути, як сердець великих спів
бринить, неначе сонячні кларнети.
Ідуть, проходять — наче дощ цілющий
над темінню німою спраглих нив,
щоб колоском налитим щедро заряснів
наш вічний чорний хліб насущний.
І оживає поле дум людських —
добром поета слово проростає,
планету крилами любові огортає
і зцілює незрячих і глухих.

Ідуть поети... Йдуть в віки поети
тривогами своїх крутих шляхів
і людям залишають серця спів —
свої безсмертні сонячні кларнети!

Грудень 1971.
с. Миколаївка

Тобі

Почуй і серцем перейми
крізь божевільні снігопади
мій спраглий голос із пільми
сліпучо-білої палати!

Послухай серцем — я увесь
лише три слова: чуєш, де ти?..
Мені здається, що ти десь
аж на краєчкові планети.

Розлука лічить версти й дні,
і серце, болем полонене,
всміхнеться й оживе лиш уві сні,
коли приходиш ти до мене.

А так — все прірва самоти,
усе думки — не буду критись:
між нами вже лягли світи
і вічність, що не дасть зустрітись!

Грудень 1971.
м. Суми

Терези

Ось терези, а ти, людино, поруч.
Ти бачиш: коливається на них
здобуток вічних пристрастей людських —
добра і зла..

Згори-униз..

І знизу-вгору..

Клади на чаші, що в житті зумів —
вони тобі розкажуть мудро й просто:
чи твань болота, наче вуж, любив,
чи соколом злітав до сонця в гості.
Суд совісті — найвищий суд!..

Клади!

Одних лиш слів про душ красу замало..
О, як я хочу, щоб добро завжди
зла чашу

в кожного перемагало!

Грудень 1971.
с. Миколаївка

Пореві

Горять сніги...

Планета білим-біла
на сотні верст іскристо пролягла,
немов жар-птиця в леті розгубила
пір'їни самоцвітного крила.

А що, коли й насправді десь і якось
вони б в людини впали на путі?
Схились, візьми перо — і радість:
довіку ти щасливий у житті...

Та я не вірю у подібне диво,
і ти затям на все життя собі:
щоб бути, синку, на землі щасливим,
знайди, здобудь це щастя в боротьбі.

Лютий 1973.
с. Миколаївка

Весняні акварелі

1. Нехай живе пробудження землі
після холодних снів зимових —
тендітний ряст, і проліски в дібровах,
і сонце в жайворонка на крилі!
Одвічна зміна звуків, кольорів,
коли безмовність біла переходить
у синій вітер, що садами бродить,
в зелений гамір верб і яворів.
Світ знову повниться живим і новим,
що нам несе усміхнена весна..
І в пісні хлібороба першим словом
лягає в полі перша борозна!
Березень 1974. с. Велика Чернеччина

2. Над землею весна пролітає —
чимось кожного привітає:
подарує гаям на спомин
щебіт птиць і зелений гомін,
білий цвіт подарує калині,
а ще нивам — світанки сині,
а ще небу — райдуг квітчастих
людям всім на добро, на щастя!
Березень 1974. с. Велика Чернеччина

3. Сік хмільний шумить в березах,
мов земна цілюща сила.
Голубим небесним плесом
пропливають хмар вітрила.
Пропливають — свіжо, юно,
а над світом — світлий вітер..
Сонця промені — мов струни,
на яких нам грає квітень!
Березень 1974. с. Велика Чернеччина

Зустріч

З оберемком котиків вербових
стрілася на вулиці мені...
А в очах усміхнених, бідових
бісики стрибає весняні.

Вирував проспект. Шуміло місто
у квітневім сонці золотім...
І пливло так свіжо і так чисто
диво це у гаморі людським.

Диво?.. Просто десь у верболозі
наламало котиків дівча
й ось крокує містом по дорозі —
і його все місто поміча.

Віє чимсь хорошим і тривожним
усмішка її, така ясна...
І здається стрічним перехожим —
йде сама по вулиці весна!

Квітень 1973
с. Миколаївка

Примітки

- ¹ Гагарін Юрій Олексійович (1934-1968) — перший у світі космонавт.
- ² Хіросіма — японське місто, на яке 6 серпня 1945 року американський літак Б-29 скинув атомну бомбу. Це було перше у світі використання ядерної зброї. Тоді загинули десятки тисяч мешканців Хіросіми, а місто було повністю зруйновано.
- ³ Ізерлі — майор Клод Ізерлі командир літака метеорологічної розвідки, який вивчав погоду 6 серпня 1945 року над японським містом Хіросіма перед ядерним бомбометанням і радирував командирів ядерного бомбардувальника Тіббетсу: “Погода ясна, перешкод історичній операції з ядерного бомбардування немає.” Потім Ізерлі все життя буде мучитись думкою про те, що цією радіограмою він виніс смертельний вирок Хіросімі. Довідавшись про результати вибуху, він вимагав у властей запроторити його у тюрму. Клод слав листи та гроші японським сиротам. Врешті-решт він... збожеволів.
- ⁴ Марс — одна з дев'яти великих планет Сонячної системи, названа на честь римського бога війни Марса та за її червоно-оранжевий колір, що нагадує кров, полум'я пожежі.
- ⁵ Стронцій — у значенні радіоактивного хімічного елемента.
- ⁶ Пушкін Олександр Сергійович (1799-1837) — російський письменник, реформатор і творець сучасної російської літературної мови, автор літературно-критичних та історичних творів. Пушкін вважається найвизначнішим російським письменником, його ще за життя називали генієм.

- ⁷ Дантес Жорж Шарль після усиновлення носив прізвище Геккерен (Георг Карл де Геккерен) — французський офіцер, який у 1830-і роки жив у Росії. Відомий перш за все як людина, що смертельно поранила на дуелі О. С. Пушкіна.
- ⁸ Лермонтов Михайло Юрійович (1814-1841) — російський поет, прозаїк, драматург, художник.
- ⁹ Моцарт Вольфганг Амадей (1756-1791) — австрійський композитор, диригент, капелмейстер, скрипаль-віртуоз, органіст. За свідченнями сучасників, володів феноменальним музичним слухом, пам'яттю та здатністю до імпровізації.
- ¹⁰ Сальєрі Антоніо (1750 — 1825) — австрійський композитор, диригент і педагог італійського походження. В 1766 переїхав до Відня. Він є автором понад 40 опер. Спеціально для відкриття славновісного театру “Ла Скала” Сальєрі була написана опера “Визнана Європа”, яка і до цього часу йде на його сцені.

Сальєрі також займався педагогічною діяльністю. Серед його учнів — Л. ван Бетховен, Ф. Шуберт, Ф. Ліст, Вольфганг Моцарт та інші. Існує давня легенда, згідно з якою, нібито А. Сальєрі отруїв Моцарта. Ця легенда лягла в основу деяких художніх творів, зокрема драми Пушкіна “Моцарт і Сальєрі” (1831), опери Римського-Корсакова (1898) та інших. Проте підтверджень причетності Сальєрі до смерті Моцарта не існує.

У листах 1780-х років Моцарт припускався досить гострих висловлювань на адресу Сальєрі, але вони не відрізняються від аналогічних на адресу інших музикантів. У той же час в останньому листі Моцарта своїй дружині (14 жовтня 1791 р.) композитор описує захоплену реакцію Сальєрі на переглянутий його твір “Чарівна флейта”. Після призначення Сальєрі придворним капелмейстером

у 1788 році він повернув до репертуару оперу Моцарта “Весілля Фігаро”. Існував навіть музичний твір, написаний Моцартом і Сальєрі спільно: кантата для голосу і фортепіано “На одужання Офелії”.

Італійський психіатр Чезаре Ломброзо у своїй книзі “Геніальність і божевільня” писав, що Моцарт страждав манією переслідування, вважаючи, що італійські композитори заздрять йому і бажають його вбити.

У травневі дні 1997 року в Мілані, у головному залі Палацу юстиції проходив незвичайний судовий процес: слухалася справа Сальєрі про отруєння ним великого Моцарта. ...Через двісті років Антоніо Сальєрі був виправданий.

- ¹¹ Уїтмен Уолт (1819-1892) — американський поет, есеїст, журналіст та гуманіст.
- ¹² Дифіра́мб — особливий вид давньогрецької лірики. Первісно урочиста хорова пісня на честь бога вина Діоніса (Вакха). У переносному значенні дифіра́мб — перебільшена похвала
- ¹³ Арал — Аральське море.
- ¹⁴ Дворжак Антонін Леопольд (1841-1904) — чеський композитор і диригент.
- ¹⁵ Пракситель (біля 390 до н.е.-біля 330 до н.е.) — давньогрецький скульптор доби пізньої класики. Учень скульптора Кефісодота. Працював переважно в Афінах. Твори Праксітеля, виконані головним чином у мармурі, відомі за античними копіями і свідченнями давньогрецьких авторів.
- ¹⁶ Буонарротті — Мікеланджело Буонарроті (1475-1564) (Мікеланджело ді Франческо ді Нері ді Мініато дель Сера і Лодовіко ді Леонардо ді Буонарроті Сімоні) — італійський скульптор, художник, архітектор, поет й інженер. Його твори вважалися найвищими досягненнями мистецтва Відродження ще за життя самого майстра.

Найвідоміші його скульптурні роботи — “Давид”, “Вакх”, “П’єта”, статуї “Мойсея”, “Лії” та інші. Одним із наймонументальніших творів митця є фрески стелі Сікстинської капели, про які Гете писав, що: “не побачивши Сікстинську капелу, важко собі наочно уявити те, що може зробити одна людина”. Серед його архітектурних звершень — проект купола Собору Святого Петра, сходи бібліотеки Лауренціана, площа Кампідольо та інші.

- 17 Джоконда — картина Леонардо да Вінчі (1452-1519) також відома як Мона Ліза — портрет молодої жінки, написаний італійським художником близько 1503 року. Повна назва картини — “Портрет пані Лізи дель Джокондо”. Вона є одним з найвідоміших творів живопису у світі. Виставлена в Луврі (Париж, Франція).
- 18 Сікстина — “Сікстинська Мадонна” — картина видатного італійського художника Рафаеля Санті(1483-1520), яка з 1754 року знаходиться в Галереї старих майстрів міста Дрездена. Велика картина за розмірами (256x196 см) була створена художником для алтаря церкви монастиря Святого Сікста в П’яченці на замовлення папи Юлія II.
- 19 Чайковський Петро Ілліч (1840-1893) — російський композитор, диригент, педагог, музично-громадський діяч.
- 20 Бізе Жорж (1838-1875) — французький композитор, диригент і піаніст епохи романтизму.
- 21 Твіст — популярний на початку 60-х років танець під рок-н-рольну музику, започаткований піснею The Twist.
- 22 Пегас — 1. У давньогрецькій міфології чарівний кінь (іноді крилатий), що піднімався на Олімп і доставляв Зевсові блискавки. За іншою легендою — кінь, від удару копита якого нібито забило джерело, вода якого надихала поетів.
2. Переносно — осідлати Пегаса — стати поетом.

²³ Янтар — (бурштин, бурштинова руда) — викопна смола, яка використовується для виготовлення ювелірних виробів, ліків. Має багато поетичних назв — “сльози моря”, “дар сонця” і т. д.

²⁴ Прокруст — прізвисько розбійника на ім'я Дамаст або Поліпемон, що жив біля Елевсіну (поблизу Афін). Він заманював подорожніх і примушував лягати їх у своє ліжко. Тому, хто був довший за це ліжко, він нібито обрубав ноги, а в кого вони були коротшими — витягував їх. Уперше розповідь про Прокруста зустрічається у творах давньогрецького історика Діодора Сицилійського.

Відоме словосполучення “прокрустове ложе” — штучна міра, до якої силоміць щось припасовують або під яку щось підганяють.

²⁵ Хемінгуей Ернест Міллер (1899-1961) — американський письменник та журналіст, лауреат Нобелівської премії з літератури за 1954 рік.

²⁶ Перпетуум-мобіле — (лат., безперервно, вічно рухливе) вічний двигун, тобто машина, що ніби могла б діяти, не живлячись якою-небудь енергією.

Ще півтора століття тому, якщо не раніше, вченими виношувалась ідея нового (забутого-старого) двигуна, названого італійцем Дреблем “перпетуум-мобіле”. Фактично, це був гібрид повітряного чи водяного млина та теплового двигуна.

²⁷ Мова йде про героїчну оборону Брестської фортеці, яка тривала з 22 червня до 20-х чисел липня 1941 р. В обороні брало участь близько 4 тисяч чоловік. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 8 травня 1965 р. Брестській фортеці присвоєно почесне звання “Фортеця-герой”. В 1971 році на території фортеці був збудований меморіальний комплекс.

²⁸ Рейхстаг — будинок парламентських зборів в Берліні, зведений у 1884-1918 роках за проектом архітекторів Пауля Валло та Фрідріха фон Тірша в стилі неокласицизму. Першого травня 1945 року над куполом Рейстагу підняли Прапор Перемоги.

²⁹ Освенцім (нім. Аушвіц-Біркенау) — один із найбільших нацистських концтаборів, що існував з кінця травня 1940 року до січня 1945 року біля міста Освенцім (Польща).

Комплекс об'єднував групу концтаборів, найбільші з яких: Аушвіц I; Аушвіц II, “табір смерті”; Аушвіц III, робочий табір. Сучасні історики збігаються на думці, що в Освенцімі було знищено від 1,1 до 1,6 мільйона осіб, більшість з яких складали євреї.

³⁰ Бабин Яр — урочище на північно-західній околиці Києва. Перша згадка — 1401 рік, коли володарка цієї землі жінка-шинкарка (“баба”) продала її Домініканському монастирю. У XV-XVII ст. згадується також як урочище Бісова баба, Шалена баба.

Під час німецької окупації Києва у 1941-1943 роках Бабин Яр став місцем масових розстрілів німецькими окупантами мирного населення і радянських військовополонених; а також партійних та радянських активістів, підпільників, членів Організації Українських Націоналістів. Лише за два дні 29 та 30 вересня 1941-го року тут розстріляли майже 34 тисячі євреїв.

У різних публікаціях даються різні цифри загальної кількості знищених у Бабиному Яру — приблизно від 70 тисяч до 200 тисяч осіб. У 1946 році на Нюрнберзькому процесі наводилася оцінка близько 100 тисяч осіб, згідно з висновками спеціальної державної комісії для розслідування нацистських злочинів під час окупації Києва.

- ³¹ “Попіл Клааса” — це слова Шарля де Костера та його героя Тіля Віленшпіеля є класичною формулою помсти.
- ³² Жаботинський Леонід Іванович (1938 м. Краснопілля Сумської області) — український спортсмен, важкоатлет, дворазовий абсолютний олімпійський чемпіон з важкої атлетики в суперважкій ваговій категорії (1964, 1968), чотириразовий чемпіон світу (1964-1966, 1968). За спортивну кар’єру встановив 17 світових рекордів.
- ³³ Хортиця — один з найбільший дніпровських островів та символів запорізького козацтва. Острів вперше згадується у трактаті “Про управління імперією” імператора Візантії Костянтина VII Порфірородного (IX ст.) (автор фрази “Розділяй та владарюй”) в розділі про шлях “із варяг у греки”. В кінці XV ст. на острові запорожці звели своє укріплення—засіку”. Зручно: тут і оборонятися можна, і порибалити, і займатися бджолярством і скотарством в степовій та мисливством в лісовій частині Хортиці. Оспіваний в піснях Дмитро Байда-Вишневецький будує на Малій Хортиці замок у 1552-1556 рр., звідки ходив на турецьку фортецю Іслам-Кермень. Хвацький Байда витримав на Хортиці осаду кримського хана Девлет-Гірея (1557), та посоромлений хан повернувся за рік з турецькими “колегами” — і Вишневецький змушений був залишити Хортицю, а укріплення острова були зруйновані. Вже багато років острів, де стояла фортеця, називають Байдою.
- ³⁴ Цюлковський Костянтин Едуардович (1857-1935) — вчений-теоретик, засновник сучасної космонавтики, педагог, письменник
- ³⁵ Мерилін Монро (справжнє ім’я: Норма Джин Мортенсен (Бейкер) 1926-1962) — американська кіноактриса, співачка, модель, секс-символ 1950-х рр..

- ³⁶ Юпітер — потужний електричний дуговий освітлювальний прилад, прожектор.
- ³⁷ Голівуд (англ. Hollywood) — північно-західний район міста Лос-Анджелес, штат Каліфорнія (США). Нині слово “Голівуд” часто використовують як назву кінематографу США.
- ³⁸ Руденко Белла Андріївна (1930) — оперна співачка (лірико-колоратурне сопрано). Після закінчення Одеської консерваторії ім. А. Нежданової стала переможцем Всесоюзного конкурсу молодих виконавців-вокалістів, була запрошена солісткою до Київського академічного театру опери та балету ім. Т. Г. Шевченка (1956). З 1973 р. — солістка Большого театру (Москва).
- ³⁹ Бетховен- Людвіг ван (1770-1827) — видатний німецький композитор, диригент, піаніст.
- ⁴⁰ Філідор Франсуа-Андре Данікан (1726-1795) — французький шахіст і композитор. Один із творців французької комічної опери. Його бюст і досі прикрашає вестибюль паризької “Гранд Опера”.
- Найсильніший шахіст світу 2-ї пол. XVIII ст. Філідора вважали (неофіційно) шаховим “королем”. Навіть уже на схилі років йому нецікаво було змагатися з будь-ким: він перемагає всіх суперників, даючи їм ту чи іншу фору або граючи “наосліп” — не дивлячись на шахівницю. Величезний внесок зробив Ф.-А. Філідор у шахову теорію Він перший у шаховій літературі й практиці обґрунтував і довів силу планомірної гри.
- ⁴¹ Роттердам — друге найбільше місто у Нідерландах після Амстердама, у якому розташований найбільший порт у Європі.
- ⁴² Бюргер — житель міста.
- ⁴³ Гамбіт — загальна назва шахових дебютів, у яких одна з сторін пропонує жертву матеріалу з метою найшвидшого

розвитку, отримання позиційних переваг, створення атаки на короля суперника.

- ⁴⁴ Аеліта — астероїд головного поясу, відкритий 2 листопада 1975 року.
- ⁴⁵ Гончі Пси — сузір'я північної півкулі неба. Спостерігається на всій території України упродовж цілого року. Найкращі умови спостереження у квітні. Містить 57 зірок видимих неозброєним оком.
- ⁴⁶ Ноктюрн (фр. "nocturne" — нічний) — поширена назва музичних композицій, переважно інструментальних, що навіяна поетичним настроєм ночі.
- ⁴⁷ Цельсій — градус Цельсія (С) — одиниця виміру температури. Градус Цельсія названий на честь шведського вченого Андерса Цельсія, який запропонував в 1742 нову шкалу для вимірювання температури. За нуль за його шкалою приймалася точка плавлення льоду, а за 100 градусів — точка кипіння води при стандартному атмосферному тиску.
- ⁴⁸ Комов Микола — відомий поет Сумщини, член обласного літературного об'єднання, друг А. Семенюги.
- ⁴⁹ Бахус — одне з імен грецького бога виноградарства й виноробства Діоніса.
- ⁵⁰ Єретик — людина, яка відступила від догм пануючої церкви.
- ⁵¹ Прометей — 1. У давньогрецькій міфології один з титанів, який викрав у Зевса вогонь для людей.
2. Символ людини, яка прагне робити добро.
- ⁵² Дюза — у значенні сопло ракети.
- ⁵³ Ікар — у давньогрецькій міфології син Дедала й рабині Навкрати, відомий своєю незвичайною смертю. Щоб урятуватися з острова Крит від роздратованого Міноса, геніальний майстер Дедал зробив для себе й сина крила, скріплені воском, і радив синові не підніматися при

польоті занадто високо. Ікар не послухався й наблизився занадто близько до Сонця, промені якого розтопили віск, і Ікар потонув недалеко від острова Самос у морі, що й одержало в цій частині назву Ікарійського.

Переносно “політ Ікара” — сміливі нездійсненні поривання.

- ⁵⁴ Дедал — у грецькій міфології славетний скульптор і будівничий. Збудував критському цареві Міносу лабіринт. Втік з Криту, зробивши собі та синові Ікару штучні крила.
- ⁵⁵ Геркулес — латинська форма імені героя грецької міфології Геракла. Переносно Геркулес — силач.
- ⁵⁶ Волосся Вероніки — сузір'я Північної півкулі неба.
- ⁵⁷ Астролябія — кутовимірювальний прилад, яким до XVIII століття користувались для визначення широти і довготи в астрономії та навігації.
- ⁵⁸ Трикветр — древній астрономічний кутомірний інструмент, що застосовувався для виміру zenітних відстаней небесних світил.
- ⁵⁹ Кибальчич Микола Іванович (1853-1881) — винахідник і революціонер-народник українського походження. Автор схеми першого у світі реактивного літального апарату, яку він надряпав на стіні тюремної камери. Страчений за замах на імператора Олександра II.
- ⁶⁰ Галілео Галілей (1564-1642) — італійський мислитель епохи Відродження, засновник класичної механіки, фізик, астроном, математик, один із засновників сучасного експериментально-теоретичного природознавства, поет і літературний критик. Син музиканта Вінченцо Галілея.
- ⁶¹ Торквемада (1420-1498) — перший “великий інквізитор”, автор кривавого кодексу інквізиції і процедури інквізиційного суду. Жорстокий переслідувач “єретиків”. Торквемада послав на вогнище кілька тисяч чоловік.

У переносному значенні — бездушний кат, фанатичний бузувір.

- ⁶² Джордано — Бруно Джордано (1548-1600) — італійський філософ епохи Відродження, поет. Боровся проти католицизму. 1592 року ув'язнений інквізицією, в результаті 7-річного процесу визнаний єретиком і був спалений на Кампо деї Фйорі у Римі.
- ⁶³ Хутір Вільшанки, що поблизу Сум, у другій половині ХІХ ст. неодноразово відвідував український художник і графік Трутовський Костянтин Олександрович (1826-1893). У Вільшанках разом з чоловіком, Іваном Івановичем Линтварьовим, проживала його сестра Єлизавета Олександрівна Трутовська. Художник був залюблений у місцеві краєвиди і людей, з якими зустрічався.

Зміст

Сонцелюб між днями лютими. (Юрій Царик)	4-10
Збірка поезій “Сонцем повний”	11-130
Заспів	13
Двадцятий вік	14
Творчість	15
Балада про доброго бога	16
Снігурі	18
Матері	21
Ровеснику	23
Спогад	24
Завтра	25
Мені б хоч раз	27
Відкрий себе	29
Обрій	30
Не шукай глибини у моря	31
Пушкін	32
Смерть Моцарта	34
Поезіє, моя гесно	36
Етюд	37
Рідний край	39
Не в сорочці родився	40
У обручах широт, меридіанів	41
Дифірамби міщанству	42
Мені базікають	43
Тарасові стовпи	44
Україна	46
Лісова криниця	47
Слов’янський танець Дворжака	48
Ірже Пегас	51
Шахова балада	52
Поети — мандрівники	53
Ода муз	54

Стіл Хемінгуея	55
Насущний хліб і зорі малинові	56
Останні краплі на дорогу впали	57
Це все — від душі	58
Початком став дзвінкий струмок	59
Ні, серце не перпетуум — мобіле	60
Вітрам навстріч	63
Оптимістична балада	64
Л. Жаботинському	66
Син	67
Хлопчаки ганяють м'яч	68
Переспів	70
Знов до світанку в ночі яблуневі	71
Ранок Цюлковського	72
Мерилін Монро	74
Беллі Руденко	76
Березневе	77
Монолог Філідора	78
Аеліта	80
Ноктюрн	82
Асоціації	83
Квітець	85
Пролісок	86
Мої дороги сонцем повні	87
Напій мене, весно	88
Літо	89
Хто першу пісню заспівав	90
І вітер, і сонячний серпень	91
Нас!	92
Піду на луг	93
Далі в серпанку	95
Гармонія	96
Відгомонило літо	97
Скриплять дуби	98
Ніч	99
Яблуня	100
Вечір	101
Гілля гойднулось	102
Сто пісень заспівала весна	103

Малюнок	105
Дівоча	106
Вже таким снігом пахнуть вечори	107
М. Комову	109
Останній лист коханій	110
Осінь	114
Грудень	115
Понад стежку — стежину	116
Віє, віє вітер	117
Золоте поле	119
Сліди	122
Райдуги	123
Були у травні білі ночі	125
Яблуневі строфи	126
Білі строфи	128
Ой, гаю — гаю...	129
Твої сліди ховав від мене травень	130

Поєми та вірші, що не ввійшли до збірки
 поезій “Сонцем повний” 131-177

Українська рапсодія (поема)	132
Зоряна поема	138
Вільшанські етюди	161
Балада любові	164
Твої очі	165
Малює білим пензлем січень	166
Балада про художника	167
Зозуля	170
Пам'яті поета	171
Тобі	172
Терези	173
Ігореві	175
Весняні акварелі	176
Зустріч	177
Примітки (Микола Охріменко)	178

Серія: “Сумщина в іменах”
Літературно-художнє видання
Сонцем повний

Анатолій Миколайович Семенюта

Керівник проекту: Шейко В. К.
Літературне редагування: Беспала В. І., Зеленська В. Є.,
Охріменко М. Л., П'ятаченко Ю. В.

Технічне забезпечення: Отенко А. М.
Опрацювання фотоматеріалів та ілюстрацій: Ткачов О. О.

Дизайн, верстка та підготовка до друку:
ФОП Ткачов О. О. Тел. +38(068)751-48-03

Українською мовою
Київ, ВД “Фолігрант”, 2012
Підписано до друку 25.09.2012
Папір офсетний книжковий 80 г/м². Друк офсетний.
Тираж 300 шт.

СОГО “Центр соціально-гуманітарного розвитку “Рідний край”,
вул. Героїв Сталінграда, 10, м. Суми, 40030, Україна
Тел.: +38(0542)679-853
www.sumyrk.org.ua

Видавець ВД “Фолігрант”
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції. Серія ДК №248

2012
ISBN 978-966-96867-2-5

ББК 84. (4Укр-4Сум)6